



# Kocatepe İslami İlimler Dergisi

## Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 2 • (Aralık/December): 335-369

### Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi: Bir Meta-Sentez Çalışması

*Qur'an Memorization Project with Formal Education According to Teachers: A Meta-Synthesis Study*

**Ahmet KOÇ**

Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı  
Assoc. Prof., İstanbul University, Faculty of Theology, Department of Religious Education  
İstanbul/Türkiye

ahmetkoc@istanbul.edu.tr orcid.org/0000-0001-6165-4401

#### Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 19.11.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

**Atıf:** Koç, Ahmet. "Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi: Bir Meta-Sentez Çalışması". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024), 335-369. <https://doi.org/10.52637/kiid.1507874>

**Cite as:** Koç, Ahmet. "Qur'an Memorization Project with Formal Education According to Teachers: A Meta-Synthesis Study". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/2 (December 2024), 335-369. <https://doi.org/10.52637/kiid.1507874>

**İntihal/Plagiarism:** Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

**Yayıncı/Publisher:** Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • [kiid@aku.edu.tr](mailto:kiid@aku.edu.tr)



© Ahmet KOÇ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

### Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi: Bir Meta-Sentez Çalışması

#### Öz

Bu meta-sentez çalışmasının amacı, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesini öğretici görüşlerine dayalı olarak inceleyen nitel desenli araştırmaların sonuçlarını sentezleyerek bütüncül bir yaklaşım geliştirmektir. Meta-sentez yönteminin kullanıldığı bu çalışmada literatüre uygun olarak beş basamaklı araştırma süreci takip edilmiştir. Çalışma grubuna dâhil edilecek araştırmalar için örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesini ele alması, öğretici görüşlerine dayanması ve nitel ya da karma yöntemle gerçekleştirilmiş olması ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu ölçütlere uyan 10 araştırmadan elde edilen veriler dikkatlice okunarak temalar ve kodlar belirlenmiştir. Bu meta-sentez çalışmasında ulaşılan bulgular, projenin hem avantajları hem de zorlukları olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle projenin yapısal boyutu, hâfızlık eğitim süreci, öğretici yeterlilikleri, öğrencilere kazandırdıkları ve öğrenci-öğretici beklentileri ana temalar olarak öne çıkmıştır. Projenin yapısal boyutu, hâfızlık eğitiminin örgün eğitimle bütünleşmeyi sağlaması bakımından önemli avantajlar sunmaktadır. Ayrıca öğrencilerin ailelerinden ayrılmadan ve akranlarından uzaklaşmadan hâfızlık yapabilmeleri de araştırmalarda öne çıkan diğer olumlu bir özelliktir. Okul ve Kur'an kursu arasındaki iş birliği, projenin başarısı için kritik bir öneme sahiptir. Hâfızlık eğitimine sağladığı imkân bakımından proje kapsamında okula bir yıl ara verilebilmesinin, öğrencilerin ve ailelerinin hâfızlık eğitimine karar vermelerinde ve devam etmelerinde itici bir güç olduğu belirlenmiştir. Ancak bu sürenin hâfızlığı tamamlamak için genellikle yeterli olmadığı ve sınırlı sayıda öğrencinin bu zaman zarfında hâfızlıklarını bitirebildikleri ortaya çıkmıştır. Örgün eğitimle birlikte yürütülen hâfızlık projesinin güçlü yanlarından biri hâfızlık eğitimine erken yaşta, istekli ve kabiliyetli öğrencilerin katılmasıdır. Öğrenci kaynağındaki hem niceliksel hem de niteliksel bu artış hâfızlık eğitimi açısından sevindirici bir durumdur. Araştırma bulguları, hâfızlık eğitiminin örgün eğitimle birlikte yürütülmesinin öğrencilerin hem akademik hem de sosyal gelişimlerine olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Sonuç olarak; örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi, Türkiye'de eğitim sistemine yeni bir model olarak önemli bir katkı sunmaktadır. Ancak, projenin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için yapısal boyutların iyileştirilmesi, öğrenci ve öğretmenlerin beklentilerinin karşılanması ve kurumlar arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Din Eğitimi, Hâfızlık, Örgün Eğitimle Hâfızlık, Hâfızlık Projesi, Proje İmam Hatip Ortaokulu.

### Qur'an Memorization Project with Formal Education According to Teachers: A Meta-Synthesis Study

#### Abstract

This meta-synthesis study aims to develop a holistic approach by synthesizing qualitative research results that examine the Qur'an memorization project with formal education based on Qur'an teachers' opinions. In this study, in which the meta-synthesis method was used, a five-step research process was followed in accordance with the literature. The criteria for the research to be included in the study group were that it was about a Qur'an memorization project along with formal education, was based on Qur'an teachers' opinions, and was conducted with a qualitative or mixed method. The data obtained from 10 studies met these criteria were carefully read and themes and codes were determined. The findings of this meta-synthesis study reveal that the project has advantages and challenges. In particular, the structural dimension of the project, the Qur'an memorization education process, teacher competencies, what it brings to students, and student-teacher expectations came to the fore as the main themes. The structural dimension of the project offers significant advantages in integrating Qur'an memorization education with formal education. Another positive feature that stands out in the researches is that students can memorize without leaving their families or being away from their peers. Collaboration between the school and the Qur'an course is critical to the project's success. It has been determined that the one-year break from school

within the scope of the project, in terms of the opportunity it provides for Qur'an memorization education, is a driving force in students and their families deciding and continuing memorization education. However, it has been revealed that this period is generally insufficient to complete memorization, and a limited number of students can complete it within this period. One of the strengths of the project with formal education is the participation of willing and capable students in memorization education at an early age. This quantitative and qualitative increase in the student resource, is a pleasing situation for Qur'an memorization education. Research findings show that carrying out Qur'an memorization with formal education positively contribute to student academic and social development. As a result, the Qur'an memorization project with formal education significantly contribute to Turkey's education system as a new model. For the project to be executed successfully, it is crucial to make structural improvements, meet the expectations of students and teachers, and strengthen cooperation between institutions.

**Keywords:** Religious Education, Qur'an Memorization, Qur'an Memorization with Formal Education, Qur'an Memorization Project, Project Imam Hatip Secondary School.

### Giriş

Kur'an-ı Kerîm, İslam dininin ana kaynağıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir."<sup>1</sup> buyurarak Müslümanları Kur'an'ı öğrenmeye ve öğretmeye teşvik etmiştir. Buradaki "Kur'an'ı öğrenme" kavramı, Kur'an'a ilişkin her türlü öğrenmeyi içeren geniş bir kapsamı ifade etmekte olup, Kur'an'ı ezberlemek de bunun içindedir.<sup>2</sup> Kur'an-ı Kerîm'in öğrenilmesinin ve öğretilmesinin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından teşvik edilmesi, Kur'an'ı Kerîm'in nazil olmaya başladığı dönemden günümüze kadar Müslümanların onu öğrenme, öğretme, ezberleme ve anlama çabalarında etkili olmuştur. Kur'an-ı Kerîm, tüm insanlığa hayat kılavuzu olarak gönderilmiş olup onun anlaşılması, ezberlenmesi ve korunması için vahyin inmeye başladığı ilk günden bu yana bireysel ve kurumsal pek çok çaba gösterilmiştir. Bu çabalardan biri de Kur'an'ın zihinlerde muhafaza edilmesi yani hifzedilmesidir.

Kur'an-ı Kerîm'in tamamının ezberlenmesine hâfızlık, Kur'an'ı ezberleyen kişilere hâfız denir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Cebrâil'in (a.s.) getirdiği ilâhî mesajı ilk olarak ezberleyerek bu konuda öncülük etmiş, sahâbe-i kirâm da bu yolu izlemiştir. Bu bağlamda Kur'an okuma ve hâfızlık eğitimi, İslam eğitim tarihinde ilk ortaya çıkan disiplinlerden biridir.<sup>3</sup> Zamanla köklü bir geleneğe dönüşen hâfızlık eğitimi, vahyin gelişinden bugüne kadar bireysel ve kurumsal olarak birçok çabanın sergilendiği uzun soluklu bir eğitim türü haline gelmiştir.

Kur'an eğitiminin ve özellikle hâfızlık eğitiminin tarihine bakıldığında bu sürecin Dârülerkam'da başladığı, Suffe ve küttâb gibi yerlerde yaygınlaşarak devam ettiği görülür.<sup>4</sup> Daha sonraki dönemlerde Kur'an eğitim ve öğretimi konusunda daha sistemli ve ileri düzey eğitim veren, Kur'an'ın öğretildiği ve ezberletildiği Dârülkur'an, Dârülhuffâz ve Dârülkurrâ gibi medreseler ortaya çıkmıştır.<sup>5</sup> Sıbyan mektebini bitiren talebe, önce ilk kademedeki bir dârülkurrâya gider, orada hâfızlığını tamamlar; daha sonra kıraat ilmi konusunda uzmanlaşmak için yüksek seviyedeki Dârülkurrâya devam ederdi.<sup>6</sup> Kur'an ve hâfızlık eğitimi,

<sup>1</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Fedâilu'l-Kur'an", 21.

<sup>2</sup> Muhammed Şevki Aydın, "Hâfızlık Eğitiminin Yeniden Düşünmek", *Hâfızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*, ed. Cemil Osmanoğlu - Ömer Özbek (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 18.

<sup>3</sup> Mehmet Bahçekapılı, *Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)* (İstanbul: İlke Yayınları), 77.

<sup>4</sup> Şakir Gözütok, "Resulullah (s.a.s.) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri", *Dini Araştırmalar* 1/2 (1998), 167.

<sup>5</sup> Şakir Gözütok, *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 117; Ziya Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l Kurra", *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 33.

<sup>6</sup> Adem Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık* (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 35-36.

İslâm'ın ilk devirlerinden Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar hem yaygın hem de örgün bir eğitim biçimi olarak bu şekilde sürdürülmüştür.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde pek çok alanda olduğu gibi genelde din eğitimi ve öğretimi alanında özelde ise Kur'an ve hâfızlık eğitiminde önemli kırılmalar yaşanmıştır. Tevhîd-i Tedrîsat Kanunuyla ülke genelindeki tüm eğitim müesseseleri Maarif Vekâleti'ne bağlanarak tek çatı altında toplanmış ve Kur'an eğitim ve öğretim merkezi konumundaki medreseler de tümüyle kapatılmıştır.<sup>7</sup> Ancak Dârülkurrâlar, Kur'an kursuna dönüştürülmek suretiyle Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlanmış<sup>8</sup> ve 1950'li yıllara kadar Kur'an ve hâfızlık eğitimi bu kurslarda, sadece belli yaş gruplarına ve yalnızca namaz sürelerinin öğretimi gibi çeşitli kısıtlamalar ve zor şartlar altında sürdürülmüştür.<sup>9</sup> 1946 yılında çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte din eğitimi açısından önemli adımlar atılarak hem örgün hem de yaygın din eğitiminin önündeki kısıtlamalar büyük oranda kaldırılmıştır. Bunun ardından Kur'an kurslarının sayısında ciddi bir artış olmuş ve bu durum hâfızlık eğitimini de olumlu yönde etkilemiştir.<sup>10</sup> Bu döneme ait sayısal verilere bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: 1923-1933 yılları arasında Türkiye'deki Kur'an kursu sayısı sadece 9 iken,<sup>11</sup> 1950 yılında 130'a yükselmiş, 1960 yılında 301'e, 1964-65 öğretim yılında 434'e, 1971'de 786'ya, 1978-79 öğretim yılında 1538'e, 1990'lı yıllarda ise 5000'li rakamlara ulaşmıştır.<sup>12</sup>

28 Şubat Dönemi olarak bilinen 1997 yılına gelindiğinde ise bu tarihte yürürlüğe konulan sekiz yıllık kesintisiz eğitimle Kur'an kursları büyük oranda öğrenci kaybına uğramış ve hâfızlık öğrencilerinin sayısı da ciddi oranda azalmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kurslarında hâfızlık yapmakta olan öğrencilerin sayısı 1996 yılında 21.144 iken, sadece dört yıl içinde bu rakam neredeyse yarı yarıya azalarak 2001 yılında 11.775'e kadar düşmüştür.<sup>13</sup> Ancak 2002 yılındaki iktidar değişiminin ardından örgün ve yaygın din eğitiminin önündeki kısıtlamalar kademeli olarak kaldırılarak Kur'an kurslarının ve hâfızlık öğrencilerinin sayısında her geçen yıl düzenli bir artış görülmüştür.<sup>14</sup> 2010 yılına gelindiğinde ise Kur'an eğitiminin önündeki yaş/ilköğretim diploma zorunluluğu kaldırılarak zorunlu eğitime devam ederken Kur'an kurslarında öğrenim görebilme önündeki engeller kaldırılmıştır.<sup>15</sup> 2012 yılında ise kamuoyunda 4+4+4 olarak da bilinen kesintili ve üç kademeli 12 yıllık zorunlu eğitim sistemine geçilmiştir. Aynı yıl içinde isteyen İmam-Hatip Ortaokulu (İHO) öğrencilerine hâfızlık eğitimi için bir yıl müsaade edilmiştir.<sup>16</sup> Bundan iki yıl sonra ise İHO öğrencilerine verilen bu hakkın kapsamı diğer ortaokul öğrencilerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir.<sup>17</sup> 2002 sonrası hâfızlık eğitimindeki değişim rakamlarla değerlendirildiğinde 2023 yılı itibarı ile hâfızlık eğitim programları kapsamında 3.341 kursta

<sup>7</sup> Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 53.

<sup>8</sup> Mustafa Öcal, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 463; Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 3-5; Ziya Kazıcı, *Osmanlıda Eğitim Öğretim* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2014), 121.

<sup>9</sup> Aydın, "Hâfızlık Eğitimi Yeniden Düşünmek", 21.

<sup>10</sup> Ahmet Koç, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 354.

<sup>11</sup> Jaschke Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslâmcılık*, çev. Hayrullah Örs (Ankara: Bilgi Yayınları, 1972), 76; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 410-411.

<sup>12</sup> Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 477-484.

<sup>13</sup> Mustafa Büyükdiç, *Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu Temel Eğitim Sonrası Kur'an Kurslarında Eğitim ve Öğretim* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 33.

<sup>14</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (DİBSGB), "Faaliyet Raporları", (Erişim 17 Haziran 2024).

<sup>15</sup> Aydın, "Hâfızlık Eğitimi Yeniden Düşünmek", 22; Koç, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", 354-355.

<sup>16</sup> MEBİKYDDY, Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, *Resmî Gazete* 28360 (21 Temmuz 2012), md. 15/a.

<sup>17</sup> MEBÖÖEİKYDYDY, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, *Resmî Gazete* 29072 (26 Temmuz 2014).

199.470 öğrenciye eğitim verildiği tespit edilmiştir.<sup>18</sup> Bu veriler gerek din eğitiminin önündeki kısıtlamaların kaldırılmasının gerekse örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi gibi yenilikçi uygulamaların hâfızlık eğitimine olan yönelimi kolaylaştırdığını ve hâfızlık eğitimi alan öğrenci sayısını ciddi oranda arttırdığını ortaya koymaktadır.

Bu tarihi serencamda görüleceği üzere hâfızlık eğitimi; başta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) örnekliliği olmak üzere görevlendirdiği ashabın ve sonraki nesillerde yaşayan Müslümanların gayretleri; zaman içerisinde müesses hale gelen Dârülkur'ân, Dârülkurrâ, Dârülhuffâz gibi medreselerin oluşumu; son yüzyıl içerisinde de ülkemizde Kur'an kurslarının varlığıyla önemini ve varlığını muhafaza etmiştir.<sup>19</sup> Cumhuriyet döneminde hâfızlık eğitimi, inişli çıkışlı bir seyir izlemiş ve son zamana kadar kendine örgün eğitim dışında yer bulabilmiştir. Günümüzde ise Kur'an kurslarına ilaveten proje İmam-Hatip okullarında örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitimi vermeye başlanmıştır.

2014 yılında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) arasında yapılan bir protokolle "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi" adında yeni bir uygulama yürütülmeye başlanmıştır.<sup>20</sup> Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi, İmam Hatip Ortaokullarında okuyan öğrencilerin örgün eğitimden ayrılmadan ve eğitim mekânından uzaklaşmadan hâfızlık yapmalarına imkân sağlayan projedir. Uygulama, proje okulu kapsamına alınan İmam Hatip Ortaokullarını ve ayrıca projeyi uygulayan imam hatip ortaokullarını kapsamaktadır. Proje kapsamında hâfızlık eğitiminin başlama, sürdürme ve tamamlama süreçlerinin erken yaşlarda gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Buna göre 5. sınıfta hazırlık süreciyle başlanan hâfızlığın 6. sınıfta tamamlanması, 7. ve 8. sınıflarda ise pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinde "hazırlık ve pekiştirme" dönemlerinin okulda yürütülmesi; "hâfızlık" eğitimi aşamasının ise DİB tarafından açılmış programlarla yapılması öngörülmüştür. Projede hâfızlık çalışmaları için eğitime -6. sınıf esas olmak üzere- ortaokulun herhangi bir senesinde 1 yıl ara verilebilir. Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinde hâfızlık eğitimi ile örgün eğitim bir arada yürütülür. Bu kapsamda hâfızlık yapma sürecinde öğrencilerin akademik öğrenmeden uzak kalmamaları için eğitim-öğretim yılı içerisinde veya ihtiyaç halinde yaz dönemlerinde akademik derslerden destekleyici eğitimler verilir. Bu sayede öğrencilerin akademik gelişimleri aksatılmadan hâfızlık eğitimleri sürdürülür.<sup>21</sup>

İmam hatip ortaokullarında örgün eğitimle birlikte yürütülen hâfızlık projesi, öğrencilere hem akademik hem de hâfızlık eğitimlerini beraberce sürdürme imkânı tanımaktadır. 2014 yılında bir okulda pilot uygulama olarak başlayan proje, kısa sürede Türkiye'nin birçok bölgesinde hayata geçirilmeye başlanmıştır. Projeye katılan okul sayısı her geçen gün artmış 2024 yılı itibarıyla Türkiye'nin 69 ilinde okul sayısı 171'e ve bu süreçte hâfızlığını bitiren öğrenci sayısı ise 2870'e ulaşmıştır.<sup>22</sup> Bu durum örgün eğitimle birlikte yürütülen hâfızlık projesinin önemli bir ihtiyaca cevap verdiğini ortaya koymaktadır.

Bu meta-sentez çalışmasının amacı, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesini öğretici görüşlerine dayalı olarak inceleyen nitel desenli araştırmaları merkeze alarak öğretici görüşlerinin genel bir görünümünü ortaya çıkarmaktır. Çalışma, mevcut literatürü analiz ederek bu kapsamda yapılan çalışmaların sonuçlarını sentezleyerek projenin eğitim,

<sup>18</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (DİBSGB), "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", (Erişim 06 Kasım 2024), 65.

<sup>19</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 13; Mehmet Korkmaz, "Hâfızlık Eğitiminde Bireyi (Talebeyi) Tanıma", *Hâfızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*, ed. Cemil Osmanoğlu – Ömer Özbek (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 58.

<sup>20</sup> OKKİDÖEBHPP, Okul-Kur'an Kursu İşbirliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Protokolü, 2014.

<sup>21</sup> MEBÖEBHPUE, Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları, 2018, 25.

<sup>22</sup> Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (DOGM), "Okul-Kur'an Kursu İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi", (Erişim 17 Haziran 2024).

psikolojik ve sosyal boyutlarını değerlendirmeyi ve bu alandaki uygulamaların etkinliğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Öğreticiler, projenin uygulama sürecinde doğrudan yer aldıkları için bu modelin avantajlarını, dezavantajlarını, karşılaşılan zorlukları ve elde edilen başarıları en iyi gözlemleyebilen kişilerdir. Bu bağlamda öğrencilerin görüş ve deneyimlerinin sistematik bir şekilde incelenmesi, projenin genel değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

### 1. İlgili Literatür ve Araştırmanın Özgün Değeri

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi 2014 yılında uygulanmaya başlandıktan sonra pek çok bilimsel araştırmanın konusu olmuştur. Tamamı yüksek lisans tezi olarak hazırlanan lisansüstü çalışmalara bakıldığında MEB'deki değişimlere bağlı olarak hâfızlık eğitiminin tarihsel süreç içerisindeki öğrenci kaynağı, disiplin uygulamaları, iletişim ve fiziksel/sosyal-kültürel yapı şeklindeki dört boyutuyla ele alındığı ve örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin bu bağlamda değerlendirildiği;<sup>23</sup> proje kapsamında yürütülen hâfızlık eğitiminde yaşanan sorunların incelendiği;<sup>24</sup> yönetici yaklaşımıyla örgün eğitimde hâfızlık projesinin öğrenci, eğitmen ve veli tarafından nasıl algılandığının değerlendirildiği;<sup>25</sup> uygulamanın altyapısından önemine, öğrenci/öğretici niteliklerinden hâfızlık sürecine, kullanılan eğitim materyallerinden rehberlik ve sosyal-kültürel faaliyetlere kadar projenin farklı boyutlarının ele alındığı;<sup>26</sup> örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesine katılan öğrencilerin hâfızlık sürecindeki tutumları ile sonrasına yönelik düşüncelerinin araştırıldığı;<sup>27</sup> hâfızlık eğitiminin bilişsel işlevlere etkisinin incelendiği;<sup>28</sup> örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin hayata geçirilmesinin ardından projenin ve hâfızlık eğitiminin temel problemlerinin ele alındığı;<sup>29</sup> hâfızlık proje okullarındaki öğrencilerin psiko-sosyal durumları ile motivasyon düzeylerinin incelendiği;<sup>30</sup> örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinde verilen eğitimin etkisi ile hâfızlık eğitiminin yönetimi hakkında paydaş görüşlerine başvurulduğu;<sup>31</sup> öğrencilerin program hakkındaki görüşlerinin ve programın uygulanmasında karşılaştıkları sorunların ortaya konulduğu;<sup>32</sup> proje imam hatip ortaokullarındaki hâfızlık eğitimi ile DİB'e bağlı Kur'an kurslarında yürütülen hâfızlık eğitim süreçlerinin karşılaştırılmasının amaçlandığı;<sup>33</sup> hâfızlık

<sup>23</sup> Vahap Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

<sup>24</sup> Pakize Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

<sup>25</sup> Rahime Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi – Marmara Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

<sup>26</sup> Elif Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

<sup>27</sup> Muhammet Arslantaş, *İmam-Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinde Öğrenci Tutumları (Sivas Zeki Hayran İmam-Hatip Ortaokulu Örneği)* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

<sup>28</sup> Sümeyye Şirin, *Hâfızlık Eğitiminin Bilişsel İşlevlere Etkisi* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

<sup>29</sup> Ekrem Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı (Konya Selçuklu Mustafa Büyükkaplan Hâfiz İmam Hatip Ortaokulu Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

<sup>30</sup> Sümeyye Avcılar, *Hâfızlık Proje Okullarında Hâfızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları ile Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

<sup>31</sup> Kevser Yusufuğlu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması ve Yönetimine Dair Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi – Marmara Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

<sup>32</sup> Şeyma Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

<sup>33</sup> Elif Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı Kur'an Kurslarında Yürütülen Hâfızlık Eğitimi Süreçlerinin Karşılaştırılması (İstanbul Avrupa Yakası Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

proje okullarındaki öğrencilerin teknolojiye tekno-dindarlığa yönelik tutumlarının araştırıldığı<sup>34</sup> tespit edilmiştir.

Konu hakkında yayınlanan makalelere bakıldığında\* örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinde yer alan öğrenci ve öğretici görüşlerine dayalı olarak hâfızlık eğitimi olumlu etkileyen ve zorlaştıran faktörlerin incelendiği;<sup>35</sup> proje kapsamındaki hâfızlık eğitiminin öğrencilerin sosyal ve özgüven gelişimlerine etkisinin ele alındığı;<sup>36</sup> projenin öneminin, problem alanlarının, öğrenci/öğreticilerin beklentilerinin ortaya konulduğu<sup>37</sup> belirlenmiştir.

Konu hakkında yazılan kitaplara ve kitap bölümlerine bakıldığında; Adem Güneş tarafından hazırlanan kitapta örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi, sebebi/kapsam/önem, hâfızlık öncesi süreçler, hâfızlık süreçleri, akademik süreçler ve gelecek/sorunlar şeklindeki beş tema şeklinde ele alınmıştır.<sup>38</sup> Mustafa Başkonak tarafından hazırlanan kitapta ise ülkemizde yeni bir model olan örgün eğitimle birlikte yürütülen hâfızlık eğitiminin pekiştirme boyutu ele alınarak lise döneminde hâfızlık sağlama süreçleri incelenmiştir.<sup>39</sup> Kamil Çoştı tarafından hazırlanan kitap bölümünde öğrencilerle anket yapılarak hâfızlık eğitimi veren proje imam-hatiplerde oryantasyon ve müşavirlik hizmeti araştırılmıştır.<sup>40</sup> Hüseyin Algur'un verilerini nicel yöntemle toplayarak hazırladığı kitap bölümünde ise örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesindeki hâfızlık eğitimi psiko-sosyal durum, motivasyon ve başarı durumları açılarından ele alınarak geleneksel hâfızlık eğitim uygulamalarıyla karşılaştırılmıştır.<sup>41</sup>

Araştırmaların kapsamı ve sonuçları incelendiğinde örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin farklı boyutlarıyla çalışmalara konu olduğu ancak bütüncül bir yapının henüz ortaya çıkmadığı görülmektedir. Özellikle nitel yöntemle yürütülmüş araştırmaların verileri üzerinden hazırlanacak bir meta-sentez çalışmasının konuya derinlikli ve bütüncül bir bakış açısı kazandıracağı, alandaki boşluğu dolduracağı söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; imam hatip ortaokullarında uygulanan örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin eğitim süreci, uygulama esasları ve öğrenci gelişimi üzerindeki etkilerini öğretici görüşlerine dayalı olarak inceleyen nitel desenli araştırmaları merkeze alarak öğretici görüşlerinin genel bir görünümünü ortaya çıkaran bir meta-sentez çalışması yapmaktır. Çalışma; mevcut literatürü analiz ederek projenin eğitim, psikolojik ve sosyal boyutlarını değerlendirmeyi ve bu alandaki uygulamaların etkinliğini öğretmenlerin gözünden bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca, projenin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek, gelecekteki eğitim politikalarına ve uygulamalarına yönelik önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi, Türkiye'de hâfızlık ile akademik eğitimi bir arada sunan yeni bir eğitim modelidir. Bu modelin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, projenin

<sup>34</sup> İbrahim Dikmen, *Hâfızlık Proje Okullarındaki Öğrencilerin Teknolojiye Tekno-Dindarlığa Yönelik Tutumları: Düzce İli Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

\* Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında tamamlanmış yüksek lisans tezlerinden üretilmiş olan makalelere, bir önceki paragrafta ilgili tez hakkında bilgi verildiğinden yer verilmemiştir.

<sup>35</sup> Abdullah Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17/68 (Güz 2018), 1453-1475.

<sup>36</sup> Adem Güneş, "Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi -Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Yapan İHO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma-", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Haziran 2020), 263-286.

<sup>37</sup> Salih Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe: Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık -Önemi, Problemleri ve Beklentiler-", *EKEV Akademi Dergisi* 82 (Haziran 2020), 383-412.

<sup>38</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*.

<sup>39</sup> Mustafa Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama* (Konya: Hikmetevi Yayınları, 2022).

<sup>40</sup> Kamil Çoştı, "Hâfızlık Eğitimi Veren Proje İmam-Hatiplerde Oryantasyon ve Müşavirlik Hizmeti: İstanbul Örneği", *Geleceğin İnşasında İmam Hatip Okulları*, ed. İlhan Erdem vd., II/65-85 (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2017).

<sup>41</sup> Hüseyin Algur, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık ile Geleneksel Hâfızlık Eğitimi Uygulamalarının Kur'an Kursu Öğreticisi/Öğretmen Görüşlerine Göre Karşılaştırılması", *Çeşitli Yönleriyle Hâfızlık Eğitimi*, ed. Hatice Şahin Aynur, 183-233 (İstanbul: Dem Yayınları, 2021).

eğitim sistemine olan katkılarına ve öğrenci gelişimine sağladığı faydaları daha iyi anlamamıza imkân tanır. Bu kapsamda örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi, geleneksel eğitim modellerine alternatif bir yaklaşım sunarak, hâfızlık ile akademik eğitimi birleştiren yenilikçi bir model oluşturur. Bu modelin incelenmesi, eğitimde yenilikçi yaklaşımların etkilerini değerlendirmek açısından önemlidir. Öğreticilerin hâfızlık sürecinde yaşadıkları deneyimlerin incelenmesi ise eğitimcilerin ve politika yapıcıların öğrenci merkezli yaklaşımlar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Dolayısıyla öğretici görüşlerine dayalı olarak hazırlanan bu meta-sentez çalışması, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin çeşitli boyutlarını kapsamlı bir şekilde ele alarak alana önemli katkılar sağlamayı hedeflemektedir.

## 2. Yöntem

Bu çalışma, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin etkilerini ve uygulama esaslarını öğretici görüşlerine göre derinlemesine anlamak amacıyla meta-sentez yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Meta-sentez; nitel araştırmaların sonuçlarını ve/veya karma araştırmaların nitel bulgularını bir araya getirerek yine nitel bir anlayış ve yaklaşım içinde yorumlayarak yeni ve kapsamlı bir anlayış geliştirmeyi amaçlayan bir araştırma yöntemidir.<sup>42</sup> Meta-etnografi olarak da adlandırılan bu yöntem, konu hakkındaki araştırmaların sıradan bir incelemesi olmayıp var olan nitel araştırma bulgularını bütüncül bir yaklaşımla yorumlayıp sentezleyerek konu hakkında yeni bir teorik model geliştirmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir.<sup>43</sup> Bu anlamda meta-sentez yöntemi, bir konu hakkındaki var olan parçaların toplamından daha büyük bir değer oluşturabilir. Bir konu hakkında giderek artan ve çeşitlenen nitel araştırmaların konunun hangi boyutlarına yoğunlaştıklarını, nihai olarak nereye ulaştıklarını ve neleri eksik bıraktıklarını ortaya koymak için meta-sentezin ideal bir araştırma yöntemi olduğu söylenebilir. Bu anlamda meta-sentez "değerlendirmenin değerlendirilmesi" şeklinde de ifade edilebilir.<sup>44</sup>

### 2.1. Araştırma Süreci

Literatürde meta-sentez yönteminin kullanıldığı bir çalışmada izlenecek yola ilişkin birbirini açıklayan ve tamamlayan çeşitli görüşler mevcuttur.<sup>45</sup> Literatürdeki bu görüşler dikkate alınarak meta-sentez yönteminin kullanıldığı bu çalışmanın araştırma süreci Şekil 1'de gösterilmiştir:

<sup>42</sup> Lela Zimmer, "Qualitative Meta-Synthesis: A Question of Dialoguing with Nexts", *Journal of Advanced Nursing* 53/3 (2006), 312; Seyat Polat – Osman Ay, "Meta-Sentez: Kavramsal Bir Çözümleme", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 4/1 (2016), 54.

<sup>43</sup> George W. Noblit – R. Dwight Hare, *Meta-Ethnography: Synthesizing Qualitative Studies* (London: Sage Yayınları, 1988), 30.

<sup>44</sup> Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, çev. ed. Mesut Bütün – Selçuk Beşir Demir (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018), 500.

<sup>45</sup> Emma F. France vd., "A Methodological Systematic Review of Meta-ethnography Conduct to Articulate the Complex Analytical Phases", *BMC Medical Research Methodology* 19/35 (Şubat 2019), 2-3; Noblit – Hare, *Meta-Ethnography: Synthesizing Qualitative Studies*, 38-40; Polat – Ay, "Meta-Sentez: Kavramsal Bir Çözümleme", 56; Rabia Sattar vd., "Meta-Ethnography in Healthcare Research: A Guide to Using a Meta-Ethnographic Approach for Literature Synthesis", *BMC Health Services Research* 21/50 (Ocak 2021), 1-11.



Şekil 1. Meta-sentez Yöntemi Araştırma Süreci



Şekil 1’de görüldüğü üzere bu araştırmada kullanılan meta-sentez yönteminde literatürde de ifade edildiği üzere beş basamaklı bir araştırma süreci takip edilmiştir. Başlangıç aşamasında araştırma sorusu belirlenerek konunun sentezlenmesine ihtiyaç olup olmadığı ve meta-sentez yaklaşımının bu araştırma sorusuna uyup uymadığı tespit edilmiştir. Bu aşamada belirlenen araştırma sorusu “örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında öğretici görüşleri nelerdir?” şeklindedir. Projenin uygulanmaya başladığı 2014 yılından günümüze kadar yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında öğretmenlerle yürütülen yeterli sayıda çalışma olduğu, buna bağlı olarak konuya derinlik ve bütünlük kazandırmak için belirlenen araştırma sorusunun sentezlenmesine ihtiyaç olduğu ve meta-sentez yönteminin de araştırma sorusuna uygun olduğu tespit edilmiştir.

Literatür taraması aşamasında potansiyel olarak ilgili nitel araştırmaları bulmak hedeflenmiş, sistematik bir tarama yapmak için yapılandırılmış ve kapsamlı bir tarama stratejisi geliştirilmiştir. Bu aşamada araştırma kapsamına alınacak çalışmalar için dâhil etme ve hariç tutma ölçütleri belirlenmiştir. Çalışmaların okunması aşamasında ilgili araştırmalar tekrar tekrar okunmuş, içeriğe ve ayrıntılara aşına olunmaya çalışılmıştır. Çalışmaların okunması süreci sadece tek bir aşama olarak düşünülmemiş; okuma süreci, sentez süresi boyunca devam etmiştir. Okuma sürecinde çalışmalar arasındaki ilişkiler tespit edilmiş, farklı çalışmalardaki ortak ve tekrar eden anahtar kelimeler/kavramlar belirlenmiştir. Bu aşamada ortak temaların oluşturulması sağlanmıştır. Ortak temaların sentezlenmesi aşamasında artık şemsiye bir çerçeve geliştirmek için çalışmalara “bütün” olarak bakılmış,<sup>46</sup> çalışmalar arasındaki ilişkiler şekil ve şema kullanılarak ve açıklamalar yapılarak sunulmuştur. Böylelikle yeni temalar oluşturulmuş, yorumlama süreci tamamlanmış ve öğretmenlerin gözünden örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin genel bir resmi oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmalardan oluşturulan sentez raporlanırken eMERGE raporlama kılavuzu takip edilerek<sup>47</sup> ulaşılan bulguların özeti, güçlü yanları, sınırlılıkları ve dönüştürülebilir olma vasfı ortaya konulmuş; politika, uygulama ve teori açısından sonuçları açıklanmıştır.

## 2.2. Geçerlik ve Güvenirlik

Meta-sentez yönteminin kullanıldığı bir çalışmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için çeşitli tedbirlerin alınması önerilmektedir.<sup>48</sup> Literatürdeki önerilere bağlı olarak bu çalışmada geçerlik ve güvenilirlik için yapılanlar şu şekildedir: Çalışmanın amacı ve problem durumu net olarak ortaya konulmuştur. Çalışmanın özgün değeri ve alana sağlayacağı katkı

<sup>46</sup> Mairead Cahill vd., “Qualitative Synthesis: A Guide to Conducting a Meta-Ethnography”, *British Journal of Occupational Therapy* 81/3 (Ocak 2018), 134.

<sup>47</sup> Emma F. France, “Improving Reporting of Meta-Ethnography: The eMERGe Reporting Guidance”, *BMC Medical Research Methodology* 19/25 (Ocak 2019), 6.

<sup>48</sup> Polat – Ay, “Meta-Sentez”, 57- 58; Zimmer, “Qualitative Meta-Synthesis”, 317; Muammer Çalık – Mustafa Sözbilir, “Parameters of Content Analysis”, *Eğitim ve Bilim* 39/174 (2014), 34-35.

açıklanmıştır. Araştırmaya dâhil etme ve araştırmadan hariç tutma kriterleri açık şekilde belirtilmiştir. Literatür taraması sürecinde ulaşılan tüm çalışmaların sayısı belirtildikten sonra bunlar arasından senteze dâhil edilenler tabloda gösterilerek detaylı şekilde açıklanmıştır. Bu kapsamda çalışma grubunu oluşturan çalışmaların evreni, örnekleme, gerçekleştirme zaman/mekân ile veri toplama ve analizi gibi teknik unsurları sunulmuştur. Temalar ayrıntılı şekilde açıklanmış, kodlama sürecinde benzer temalar bir araya getirilerek tematik analiz yapılmıştır. Sentez işlemi için yeterli olacağı düşünülen -Kasım 2023 ile Haziran 2024- sekiz aylık bir zaman dilimi ayrılmıştır. Sentezleme ve raporlama aşamasında eMERGe raporlama kılavuzu takip edilerek ulaşılan sonuçların açık ve net bir şekilde ortaya konulması sağlanmıştır.

### 2.3. Ölçütler

Çalışmaya dâhil edilecek araştırmaların belirlenmesinde belli ölçütler uygulanmıştır. Bu ölçütler şunlardır:

- Çalışmanın örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında olması.
- Çalışmanın öğretici görüşlerine dayanmış olması.
- Çalışmanın nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olması. Ancak karma yöntemle gerçekleştirilmiş çalışmaların nitel bulguları da araştırma kapsamına alınmıştır.

Çalışmadan hariç tutma ölçütleri ise şu şekildedir:

- Çalışmanın konusu hâfızlık eğitimi olsa da örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesine özgü olmaması.
- Çalışmanın konusu örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi olsa da öğretici görüşlerine dayanmaması.
- Çalışmanın konusu öğretici görüşlerine dayalı olarak örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi olsa da nicel yöntemle gerçekleştirilmiş olması.
- Çalışmanın konusu örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitimi olsa da ilgili proje kapsamı dışındaki öğretim kurumlarında yürütülmüş olması.

Ayrıca araştırmacıların örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkındaki ilk ve kapsamlı çalışmaları meta-sentezin çalışma grubuna dâhil edilmiş, ilk çalışmalardan türetilen diğer çalışmalar ise araştırma grubuna dâhil edilmemiştir. Örneğin bir çalışmanın hem lisansüstü tezi ve hem de makalesi varsa tezi incelenmiş, tezden üretilmiş olan makale çalışma grubu dışı bırakılmıştır.

### 2.4. Çalışma Grubu

Meta-sentez çalışmasının problem, amaç, yöntem ve ölçütleri dikkate alınarak literatür taranmış ve 5 yüksek lisans tezi, 3 makale ve 2 kitap olmak üzere 10 araştırmadan oluşan bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubu ile ilgili bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubundaki Araştırmalar

Adı-Soyadı	Başlık	Türü	Yöntem	Yıl
Vahap Vahapoğlu	Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri	Yüksek Lisans Tezi	Nitel	2016
Abdullah Adıgüzel vd.	Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri	Makale	Nitel	2018
Pakize Yetimova	Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma	Yüksek Lisans Tezi	Karma	2018
Elif Uğur	İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının	Yüksek Lisans Tezi	Karma	2019

Değerlendirilmesi				
Adem Güneş	Türkiye’de Yeni Bir Model Olarak Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık	Kitap	Nitel	2020
Adem Güneş	Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi -Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Yapan İHO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma-	Makale	Karma	2020
Salih Aybey	Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe: Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık -Önemi, Problemleri ve Beklentiler-	Makale	Nitel	2020
Şeyma Şengül	Kur’an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri	Yüksek Lisans Tezi	Nitel	2022
Elif Mete	Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı Bağlı Kur’an Kurslarında Yürütülen Hâfızlık Eğitimi Süreçlerinin Karşılaştırılması (İstanbul Avrupa Yakası Örneği)	Yüksek Lisans Tezi	Karma	2022
Mustafa Başkonak	Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama	Kitap	Nitel	2022

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışma grubuna dâhil edilen çalışmalar kitap, makale ve yüksek lisans tezlerinden oluşmaktadır. Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesini öğretici görüşlerine göre inceleyen nitel ya da karma desenli bir doktora tezi, kitap bölümü ve bilimsel bildiri olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma grubundaki araştırmaların 6’sı nitel desenli, 4’ü ise -nitel bulguları araştırma kapsamına dâhil olan- karma desenli araştırmalardır.

### 2.5. Veri Analizi

Araştırma sürecine 2023 Kasım ayında başlanmış, 01 Ocak 2024 tarihinden önce yayınlanmış olan kitap, kitap bölümü, makale, lisansüstü tez ve bilimsel bildiri kapsama alınmıştır. Literatür taramasında “örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi” anahtar kavram olarak belirlenmiştir. Kitap, kitap bölümleri ve bilimsel bildirilere yönelik taramalar elektronik kütüphaneler, Book Citation Index ile Yöksis, Avesis, Sobiad ve Google Akademik veri tabanlarından; makalelere yönelik taramalar elektronik kütüphaneler, Wos, Scopus, TR Dizin indeksleri ile DergiPark, Yöksis, Avesis ve Google Akademik veri tabanlarından; lisansüstü tezlere yönelik taramalar ise Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden yapılmıştır.

Ölçütler çerçevesinde belirlenen araştırmalardan açık erişimi olan makaleler ve tezler MAXQDA 24 programına yüklenmiştir. Açık erişimi olmayan iki kitap programa yüklenmemiş, ancak okumanın ardından her iki kitaptaki bulgular ve sonuç bölümünde kodlanan bölümler de programa eklenmiştir. MAXQDA programı aracılığıyla metindeki kelime sıklıkları tespit edilerek kelime bulutu; temalar arasındaki ilişki tespit edilerek de kod haritası şeklindeki görsel araçlarla bulgular sunulmuştur. Böylelikle verilerin çözümü daha açık ve sistematik hale getirilmiş; kelime bulutu, kod haritası ve kodlara ait frekans değerlerini gösteren grafiklerle sonuçların daha anlaşılır olması sağlanmıştır.

İlk aşamada, araştırmalardan elde edilen veriler dikkatlice okunarak önemli temalar ve kavramlar belirlenmiştir. Bu temalar, veri setine dayalı olarak kodlanmıştır. Bazı araştırmaların kodları bu araştırmada da bir kod olarak belirlenmiştir. Ancak bu çalışmada alıntılara yer verilmemiş, sadece ilgili araştırmanın sayfasına atıf yapılmıştır. Kodlama sürecinin ardından benzer temalar ve kavramlar bir araya getirilerek tematik analiz yapılmıştır. Bu süreçte, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin farklı boyutları üzerinde durulmuştur. Tematik analiz sonucunda elde edilen bulgular, meta-sentez yöntemiyle bir araya getirilerek sentezlenmiştir. Bu aşamada, farklı araştırmaların sonuçları karşılaştırılarak ortak temalar ve farklılıklar belirlenmiştir. Son aşamada, sentezlenen veriler



Tablo 2. Tema ve Kodlar

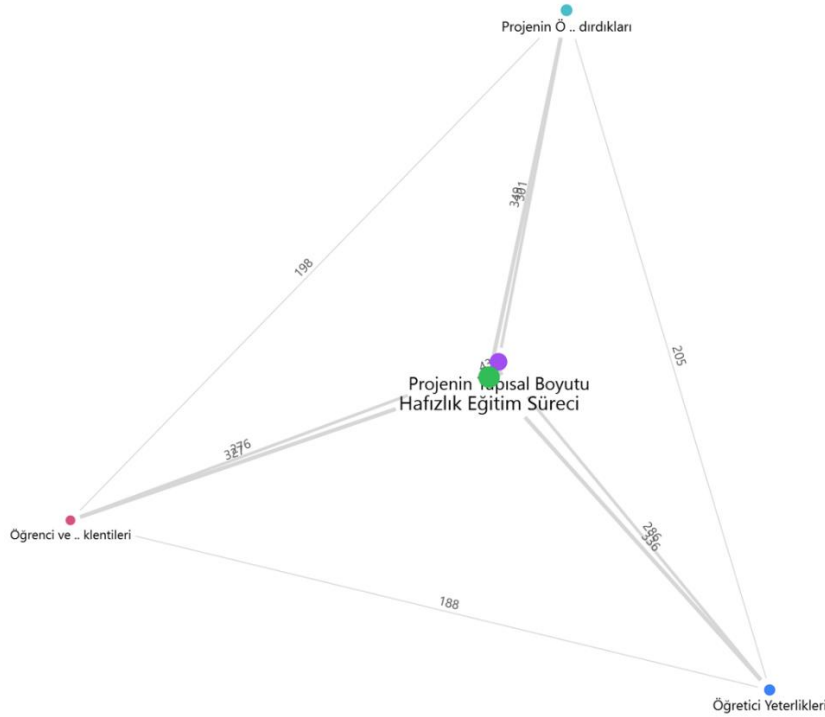
Sıra No	Tema Adı	Kod Sayısı	Kod Frekans Değeri
1	Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yapısal Boyutu	4	211
2	Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Eğitim Süreci	6	257
3	Öğretici Yeterlilikleri	3	112
4	Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Öğrenciye Kazandırdıkları	3	117
5	Öğrenci ve Öğreticilerin Beklentileri	3	87
Toplam		19	784

Tablo 2’de çalışma grubundaki yer alan araştırmaların bulgularından oluşan 19 kod bulunduğu ve bu kodların da 5 ana tema altında kategorize edildiği görülmektedir. Kodlardaki frekans değerlerine bakıldığında her bir kod için ortalama 29 ila 52 arasında bulgu olduğu, kodların da bu bulguların ortak anlamlarıyla meydana getirildiği söylenebilir.

### 3.2. Temalar Arasındaki İlişki

Araştırmanın bu bölümünde çalışma grubundaki yer alan çalışmaların bulgularından ortaya çıkan temalar arasında ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Analizin amacı; örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında öğretici görüşlerini ele alan araştırma bulgularının benzerliğini ortaya çıkarmaktır. Şekil 3’te temalar arasındaki ilişki verilmiştir:

Şekil 3. Temalar Arasındaki İlişki



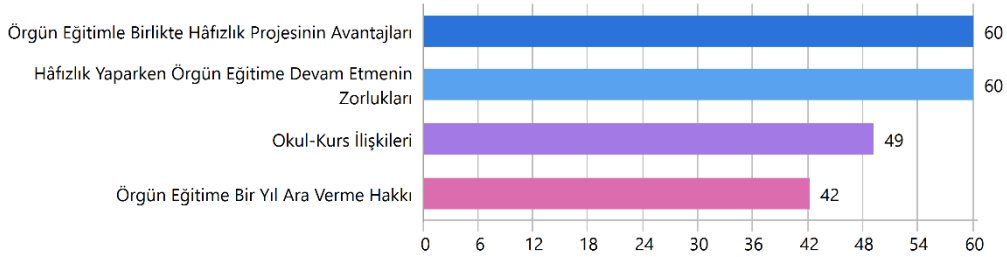
Şekil 3’te temalar arasındaki ilişkiyi gösteren kod/tema haritası görülmektedir. Bu harita, araştırmanın çalışma grubundaki yer alan araştırmalardaki bulguların programa aktarılmasının ardından oluşturulan tema ve kodlara göre ifadeler arasındaki benzerlik ve kesişme oranlarını ortaya çıkarmaktadır. Haritanın okunmasındaki temel esaslar; her daire bir temayı/kodu simgelemektedir; daireler arasındaki çizgiler, tema/kodlar arasında bir ilişkinin varlığını göstermekte; iki tema/kod arasındaki mesafe ise temaların/kodların verilere ne kadar benzer şekilde uygulandığını temsil etmektedir. Diğer bir ifadeyle

temalar/kodlar birbirine ne kadar benziyorsa birbirlerine o kadar yakın mesafede bulunurlar. Şekil 3'teki temalar incelendiğinde birbirine en yakın mesafede olan iki tema; "projenin yapısal boyutu" ile "hâfızlık eğitim süreci" olmuştur. Buna göre projenin yapısal boyutunun hâfızlık eğitim süreciyle oldukça yakın bir ilişkiye sahip olduğu ve yapısal boyuttaki olumlu ya da olumsuz bir durumun süreci doğrudan etkilediği söylenebilir. Ayrıca tüm temalar arasında ilişkinin varlığı da yine haritadan çıkarılabilecek bir diğer sonuçtur. Bununla birlikte diğer üç temanın da en çok kesişme içinde olduğu temalar merkezde yer alan iki tema olmuştur.

### 3.3. Birinci Tema: Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yapısal Boyutu

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında öğretici görüşlerini içeren 10 araştırmanın odaklandığı konuların başında projenin yapısal boyutu gelmektedir. Dolayısıyla bulgulara dayalı olarak birinci tema örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin yapısal boyutu olarak isimlendirilmiştir. Bulgular, Türkiye için yeni bir model olan örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin yapısal özellikleri bakımından araştırmaların temel konularından biri olduğunu, konunun farklı yönleriyle tartışıldığını ve iyileştirilmesi gereken alanların vurgulandığını ortaya koymaktadır. Birinci temada yer alan kodlar ve bu kodları oluşturan öğretici görüşlerinin frekans değerleri Şekil 4'te verilmiştir:

Şekil 4. Birinci Temada Bulunan Kodlar ve Frekans Değerleri



#### Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yapısal Boyutu

Şekil 4'te görüldüğü üzere birinci temada öğretmenler, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin avantajlarını, zorluklarını, okul-kurs ilişkilerini ve proje kapsamında eğitime bir yıl ara vermeyi öne çıkarmışlardır.

#### 3.3.1. Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Avantajları

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin avantajları bu temadaki birinci koddur. Öğreticiler, hâfızlık eğitimi almak isteyen öğrencilerin aynı zamanda örgün eğitime devam haklarının bulunmasını önemli bir avantaj olarak değerlendirerek bu sayede öğrencilerin sene kaybı yaşamadan hem hâfiz hem de ortaokul mezunu olduklarını ifade etmektedirler.<sup>49</sup> Ayrıca bu projenin öğrenci ve velilerin hâfızlık eğitimine yönelik tercihlerini olumlu yönde etkilediği,<sup>50</sup> örgün eğitimin dışında ve ailesinden ayrılarak yapılan geleneksel hâfızlık modeline önemli bir alternatif olduğu,<sup>51</sup> akranlarından kopmadan yapılan hâfızlık eğitiminin öğrenci gelişimine daha uygun olduğu,<sup>52</sup> bu sayede okul ortamından ve disiplininden kopmadığı<sup>53</sup> ortaya konulmaktadır. Hatta bir öğretici, örgün eğitimle birlikte hâfızlık

<sup>49</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 56, 57, 66; Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 95, 96; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 43, 144; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 57; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 73, 76.

<sup>50</sup> Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 390; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 72, 73; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 77.

<sup>51</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 78, 206; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 129.

<sup>52</sup> Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 391; Güneş, "Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi", 273, 281; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 80.

<sup>53</sup> Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 76-77.

yapabilme imkânının hâfızlık eğitimi açısından Cumhuriyet tarihindeki en önemli fırsat olduğunu ifade etmektedir.<sup>54</sup>

Literatürdeki diğer -özellikle nicel yöntemin kullanıldığı- çalışmalara bakıldığında benzer sonuçların olduğu görülmektedir. Örgün eğitimle birlikte hâfızlık ile geleneksel hâfızlık eğitimi uygulamalarının Kur'an kursu öğreticisi/öğretmen görüşlerine göre karşılaştırıldığı araştırmada; örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitimi alan bir öğrencinin iki işi birlikte yapmasına rağmen vaktini sadece hâfızlık eğitimi için harcayan öğrencilerden farksız bir başarı düzeyini yakalaması, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi adına bir başarı olduğu ifade edilmektedir.<sup>55</sup> Bu kapsamdaki bir araştırmada da velilerin tamamına yakını ikili eğitim imkânı sunması ve öğrencilerin örgün eğitimden kopmaması için olumlu görüş bildirdiği belirtilmektedir.<sup>56</sup> Öğrencilerle yapılan başka bir araştırmada iki eğitimi de birlikte tamamladıkları için memnun olan katılımcılar, beklentilerinin karşılandığını ve hâfızlık eğitiminin okul derslerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir.<sup>57</sup>

### 3.3.2. Hâfızlık Yaparken Örgün Eğitime Devam Etmenin Zorlukları

Hâfızlık yaparken örgün eğitime devam etmenin zorlukları bu temadaki ikinci koddur. Bir önceki koddaki örgün eğitimle birlikte hâfızlık yapmanın avantajları ifade edilirken bu koddaki ise sürecin öğrenci, öğretici ve veli bakımından birtakım zorluklarının olduğu da ortaya konulmuştur. Öyle ki çalışma grubundaki 10 araştırmada, her iki kod için de aynı sayıda bulguya ulaşılmıştır. Projenin avantajları için de zorlukları için de 60 bulgu olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, projenin hâfızlık için oldukça avantajlı bir model olduğunu ortaya koyarken projenin öğretim programının hazırlanması ve uygulanması sürecinde politika yapıcılara ve uygulayıcılara -öğretmen, öğretici ve veli- önemli görevler düştüğünü göstermektedir.

Öğreticiler, hem hâfızlık yapmanın hem de okuldaki derslere devam edip o derslere ait ödevleri yapmanın ve sınavlara hazırlanmanın öğrencilerin yorgun düşmelerine ve uykularını yeterince alamamalarına sebep olarak onları fiziksel açıdan zorladığını;<sup>58</sup> her iki eğitimi de aksatmamanın verdiği sorumluluğun yaşlarına uygun oyunlara ve etkinliklere katılmalarını zorlaştırdığını, hafta sonlarını bile ezber yaparak geçirdiklerinden sosyal olarak onları olumsuz etkilediğini<sup>59</sup> ve çocukların eski neşelerini kaybettiklerini<sup>60</sup> ifade etmişlerdir. Bunu bir öğretici şu şekilde ifade etmiştir: "Hâfızlık çocuk işi değil ama çocuklar yapar."<sup>61</sup>

Ayrıca araştırmalarda; hâfızlık yaparken okul derslerine devam etmenin -özellikle tam gün eğitim yapan okullarda-<sup>62</sup> hâfızlıktaki sürekliliği olumsuz etkilediği, öğrencinin her gün ezber veremediği, ancak 2-3 günde bir ders verebildiği, bu durumun da ezber sürecini daha uzun bir zamana yayarak psikolojik durumlarını ve motivasyonlarını olumsuz etkilediği,<sup>63</sup>

<sup>54</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 57.

<sup>55</sup> Algur, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık ile Geleneksel Hâfızlık Eğitimi Uygulamalarının Kur'an Kursu Öğreticisi/Öğretmen Görüşlerine Göre Karşılaştırılması", 225.

<sup>56</sup> Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 80.

<sup>57</sup> Gülsüm Arslan, *Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi (Sabahattin Zaim Üniversitesi ve İstanbul Şehit Tolga Ecebalın Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesi Örneği)* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 80.

<sup>58</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 58; Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1467; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 139; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 74; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 131, 173.

<sup>59</sup> Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1463.

<sup>60</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 39.

<sup>61</sup> Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 81.

<sup>62</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 60.

<sup>63</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 59; Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 47; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte*

öğrencilerin bir bölümünün projede belirlenen süreden daha uzun bir zamanda hâfızlıklarını tamamladıkları veya yarıda bıraktıkları<sup>64</sup> tespit edilmiştir. Öğreticiler örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinde sınırlı bir zaman diliminde öğrencilerin hâfızlık yapmak zorunda olmalarının çocukların yanında kendi üzerlerinde de ciddi bir baskı oluşturduğunu dile getirmişlerdir.<sup>65</sup>

Öğrencilerle yürütülen çalışmalarda da benzer sonuçlar olduğu tespit edilmiş olup bir çalışmada hâfızlık öğrencilerinin okul ile birlikte hâfızlık yapma durumunda zorlandıkları,<sup>66</sup> bir diğer çalışmada bunun sebeplerinden birinin ergenlik dönemine bağlı durumlar olduğu ifade edilmektedir.<sup>67</sup> Kur'an kurslarında psikolojik danışmanlık ve rehberlik (PDR) hizmetlerini konu alan bir araştırmada hâfızlık eğitimin ilerleyen safhalarında öğrencilerin motivasyon eksikliği, can sıkıntısı, eğitimden vazgeçme ve sınav stresi gibi sorunlar yaşadıkları ortaya konularak kişisel-sosyal rehberliğe ihtiyaç duydukları belirtilmektedir.<sup>68</sup> Örgün eğitime bir yıl ara vermenin ardından tüm öğrencilerin hâfızlığını tamamlayamadığı dikkate alındığında<sup>69</sup> özellikle başarısızlık duygusu yaşama ve hâfızlık eğitiminden vazgeçme gibi sorunların azaltılabilmesi için kısmi ve kademeli hâfızlık hedefi koymanın proje uygulayıcıları ve öğrenci açısından pozitif sonuçlar doğuracağı ifade edilmektedir.<sup>70</sup>

### 3.3.3. Okul-Kurs İlişkileri

Bu temadaki üçüncü kod, okul-kurs ilişkileridir. Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin iki temel yapı taşı vardır: MEB'e bağlı okul ve DİB'e bağlı Kur'an kursu. Bu iki kurumun hâfızlık eğitiminde paydaş olduklarının farkında olmaları, birinin diğerinin önünde veya gerisinde değil beraber ve yan yana yürüdüklerinin farkında olmaları projenin başarılı olmasında önem arz etmektedir. Öğreticiler kurumlar arasındaki iş birliğinin önemine dikkat çekerek beraber yapılacak programların ve etkinliklerin faydalı olacağını,<sup>71</sup> okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin hâfızlık projesinde devamlı istişare ile üstlenecekleri aktif rolün etkili olacağını,<sup>72</sup> hâfızlık yapan öğrencilerin okullarında psikolojik destek ve taltif görmelerinin,<sup>73</sup> kurslarda da okul derslerine yapılacak takviye eğitimlerinin<sup>74</sup> katkı sağlayacağını dile getirmişlerdir.

Ayrıca bu proje sayesinde kurumların birbirini daha iyi tanımaya başladıkları ve diğerine yönelik ön yargıları kaldırdığı ortaya çıkmıştır.<sup>75</sup> Bu bağlamda eğitime verilen bir yıllık arada öğretmenlerin öğrencilerini kurslarda ziyaret etmelerinin önemli bir motivasyon

*Hâfızlık*, 149; Güneş, "Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi", 280; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 60, 85.

<sup>64</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 28, 89, 102; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 74.

<sup>65</sup> Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 60; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 74.

<sup>66</sup> Arslantaş, *İmam-Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinde Öğrenci Tutumları*, 54.

<sup>67</sup> Fikret Yıldız, *Hâfızlık Eğitiminde Ergenlik Dönemine Bağlı Yaşanılan Problemler (Eskişehir İli Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 147.

<sup>68</sup> Kasım Kocaman – Büşra Nur Özkaplan, "Paydaş Görüşlerine Göre Hâfızlık Eğitimi Veren Kur'an Kurslarında PDR Hizmetleri", *Talim 7/2* (Aralık 2023), 211.

<sup>69</sup> Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı*, 175.

<sup>70</sup> Rahime Kuloğlu – Faruk Kanger, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açından Değerlendirilmesi", *Usul İslam Araştırmaları* 38/38 (Ekim 2022), 165.

<sup>71</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 59, 62; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 83.

<sup>72</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 59; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 213-214; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 401.

<sup>73</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 60; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 76; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 76.

<sup>74</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 85; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 183.

<sup>75</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 97.



kaynağı olduğu dile getirilmiştir.<sup>76</sup> Bununla birlikte kadrosu projeyi yürüten iki kurumdan birinde olan öğretici/öğretmenin diğerinde görevlendirme olarak çalışırken sorunları karşısında muhatap bulamama gibi zorluklar yaşadıkları, zaman zaman da kurumlar arasında uyumsuzluklar, kendi hedeflerini önceleme ve birbirlerinin alanlarına müdahaleler yaşandığı tespit edilmiştir.<sup>77</sup>

### 3.3.4. Örgün Eğitime Bir Yıl Ara Verme Hakkı

Bu temadaki dördüncü kod, örgün eğitime bir yıl ara verme hakkıdır. Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin oturduğu zemin ve hâfızlık eğitime sağladığı imkân hâfızlık sürecinde okula bir yıl ara verilebilmesidir. Öğreticiler; geleneksel yöntemle yapılan hâfızlık eğitiminin okuldan üç yıl uzak kalmaya yol açtığını, ilerleyen yıllarda da bunun telafisinin neredeyse imkânsız olduğunu<sup>78</sup> belirterek bir yıl ara verme hakkının öğrencilerin hâfızlık eğitimleri için önemli bir itici güç olduğunu,<sup>79</sup> kabiliyetli öğrencilerin bu arayışı rahatlıkla kapatabildiklerini<sup>80</sup> ifade etmişlerdir. Ancak bazı öğrencilerin okul/ders ortamından uzaklaştıkları için okula döndüklerinde rehberliğe ihtiyaç duydukları,<sup>81</sup> bazı öğrencilerin de bir yıllık arada hâfızlığını tamamlayamamaları sebebiyle bir sonraki yıl da okula gitmedikleri ve böylece örgün eğitimden geri kaldıkları<sup>82</sup> belirtilmiştir. Bu aşamada araştırmalarda tartışılan ve önerilen seçeneklerin başında Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberlemeye alternatif olarak cüz hâfızı, sure hâfızı gibi kolaylaştırıcı yöntemler gelmektedir.<sup>83</sup>

Literatüre bakıldığında projenin farklı paydaşlarıyla yapılan çalışmalarda benzer sonuçlarla karşılaşmıştır. Projenin yönetimini konu edinen bir araştırmada hem okul hem kurs yöneticilerinin proje kapsamında örgün eğitime bir yıl ara verilmesine olumlu yaklaştıkları, bu kapsamda projede yer alan hâfızlık öğrencilerinin tamamının ara verme hakkını kullandıkları ve hâfızlık sürecini kolaylaştırdığı için ara vermeyi gerekli gördükleri belirtilmiştir.<sup>84</sup> Aynı araştırmada öğrenciler eğitime bir yıl ara verilmesinin hâfızlık eğitiminin hızlı ilerlemesi açısından oldukça iyi ve gerekli olduğunu belirtmekle birlikte okula döndüklerinde az da olsa endişe yaşadıklarını ve okul derslerinde zorlanabildiklerini ifade etmişlerdir.<sup>85</sup> Başka bir çalışmada hem yöneticiler hem de veliler; örgün eğitime bir yıl ara verilmesine yönelik öğrenci yaklaşımının tamamen olumlu olduğu, eğitime bir yıl ara verilmesinin öğrencilerin liseye geçiş sınavına da olumsuz bir etkisinin olmadığı kanaatinde idirler.<sup>86</sup>

### 3.4. İkinci Tema: Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Eğitim Süreci

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında öğretici görüşlerini içeren 10 araştırmanın odaklandığı konulardan biri de örgün eğitimle birlikte yürütülen hâfızlık eğitim sürecidir. En fazla bulgu bu temaya aittir. Dolayısıyla bulgulara dayalı olarak ikinci tema

<sup>76</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 124.

<sup>77</sup> Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 401; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 94-95; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 168.

<sup>78</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 43; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 77.

<sup>79</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitime Etkileri*, 53; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 390; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 76.

<sup>80</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 93; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 77.

<sup>81</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 85, 89; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 188.

<sup>82</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 28, 102.

<sup>83</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 148.

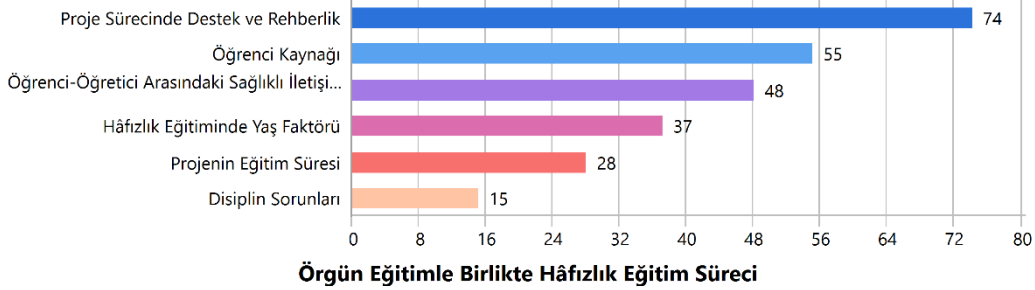
<sup>84</sup> Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 75.

<sup>85</sup> Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 59-62.

<sup>86</sup> Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesinin Değerlendirilmesi*, 36-46.

örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitim süreci olarak isimlendirilmiştir. İkinci temada yer alan kodlar ve bu kodları oluşturan öğretici görüşlerinin frekans değerleri Şekil 5'te verilmiştir:

Şekil 5. İkinci Temada Bulunan Kodlar ve Frekans Değerleri



Şekil 5'te görüldüğü üzere ikinci temada öğretmenler; örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin öğrenci kaynağını, hâfızlık eğitiminde yaş faktörünü, eğitim süresini, öğrenci-öğretici arasındaki sağlıklı iletişimi, proje sürecinde destek ve rehberliğin önemini ve zaman zaman yaşanan disiplin sorunlarını öne çıkarmışlardır.

#### 3.4.1. Öğrenci Kaynağı

Öğrenci kaynağı, bu temadaki birinci koddur. Öğreticiler; proje ile birlikte öğrenci kaynağında hem nicelik hem de nitelik bakımından önemli bir artış olduğunu,<sup>87</sup> önceki dönemlerdeki durumun aksine artık istekli ve idealist öğrencileri seçerek hâfızlık eğitimine aldıklarını<sup>88</sup> ifade ederek, bunun projenin güçlü yanlarından biri olduğunu vurgulamışlardır. Ancak öğrenci seçiminde sadece akademik başarıya bakmanın yanıltıcı olabileceği, anne-babanın isteği ve ısrarı ile gelmenin eğitim sürecini tıkayabileceği belirtilerek öğrencinin istek, sabır ve ezber kabiliyeti özelliklerinin de dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur.<sup>89</sup> Ayrıca önemli sayıda öğretici hâfızlık sürecinde ailenin önemi üzerinde durarak öğrenci seçimi esnasında ailelerle görüşmeler yapılması ve çocuğun yükünü paylaşacak ailelerin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.<sup>90</sup>

Projenin farklı paydaşlarıyla yapılan nicel bir çalışmada “örgün eğitimle hâfızlık projesinde yapılan öğrenci seçmeleri isabetlidir” sorusunu kurs yöneticileri, okul yöneticileri, öğretmenler ve veliler yüksek puanla değerlendirirken öğretmenlerin nispeten bu gruptan daha düşük puanla değerlendirmesi, öğretmenlerin öğrenci seçimlerinin daha isabetli kriterlerle yapılması halinde verilen hâfızlık eğitiminin çok daha verimli olacağını düşündükleri şeklinde yorumlanmıştır.<sup>91</sup>

#### 3.4.2. Hâfızlık Eğitiminde Yaş Faktörü

Hâfızlık eğitiminde yaş faktörü, bu temadaki ikinci koddur. Öğreticiler; genel olarak mevcut projedeki yaş seviyesinin (11-14 yaş), öğrencilerin kolay ezber yapabilmeleri ve rahatça motive olabilmeleri açısından hâfızlık için ideal olduğu tespitinde bulunmuşlardır.<sup>92</sup>

<sup>87</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 51, 52.

<sup>88</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 53; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 44.

<sup>89</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 54; Aybey, “Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe”, 400; Şengül, *Kur’an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 78, 84, 100; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 45, 46; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 122.

<sup>90</sup> Şengül, *Kur’an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 88, 101.

<sup>91</sup> Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 52.

<sup>92</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 55; Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 71, 94; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 47; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 62.

Çünkü öğretmenler; bu projeden önceki yıllarda 15-18 yaş grubundaki öğrencilerle çalıştıklarını ve bu dönemin tam ergenliğe denk gelmesi sebebiyle daha zor olduğunu,<sup>93</sup> ilkökul döneminin ise öz bakım, sorumluluk, çalışma disiplini ve sabır gibi özelliklerin henüz yerleşmemesi sebebiyle erken olduğunu<sup>94</sup> ifade etmişlerdir. Ancak bazı öğretmenler de özellikle bu yaş grubundaki çocukların oyun çağında olmaları sebebiyle zaman zaman odaklanma problemleri<sup>95</sup> ve daha fazla fiziksel yorgunluk yaşadıklarını<sup>96</sup> belirtmişler, ayrıca proje kapsamında yürütülen yatılı olarak kalma uygulamasının ise en erken altıncı sınıftan itibaren olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir.<sup>97</sup>

Literatürde ideal hâfızlık yaşı ile ilgili erken yaşın hâfızlık için daha uygun olduğu kanaati genel kabul içerisinde yer almaktadır. Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi başlamadan önce geleneksel yöntemle -örgün eğitimin dışında- hâfızlık eğitiminin verildiği kurslardaki öğretmenlerle yapılan iki çalışmada da katılımcıların büyük çoğunluğu, mevcut öğrencilerin yaşlarının ilerlemiş olmasından şikâyet ederek hâfızlığa başlamada uygun yaş aralığının 7-12 veya daha da daraltılmış şekilde 11-13 arası olduğunu belirtmişlerdir.<sup>98</sup> Yakın tarihte yapılan bir çalışmada da hâfızlık eğitimine erken yaşta başlayan öğrencilerin motivasyon durumlarının ileri yaştakilere göre daha yüksek, stres düzeylerinin ise daha düşük olduğu; buna bağlı olarak erken yaşta hâfızlık eğitimi alan öğrencilerin psiko-sosyal durumlarının ileri yaştakilere göre daha iyi olduğu ifade edilmektedir.<sup>99</sup>

### 3.4.3. Projenin Eğitim Süresi

Projenin eğitim süresi, bu temadaki üçüncü koddur. Mevzuat gereği proje kapsamında öğrenciye hâfızlık için ayrılan süre 24 aydır. Öğreticiler; bu sürenin altyapısı hazır olan öğrenciler için yeterli olduğunu söylemekle birlikte<sup>100</sup> genel olarak süre kısıtlamasının hem öğrencilerde hem de öğretmenlerde baskıya sebep olduğunu ifade etmişlerdir.<sup>101</sup> Ayrıca 4. sınıfın sonundaki ön hazırlık aşamasında gerekli donanımı sağlayamamış öğrenciler için bu sürenin yeterli olmadığı, bu durumun öğrencilerin ya hâfızlık eğitimini ya da örgün eğitimini olumsuz etkilediği belirtilmektedir.<sup>102</sup> Çözüm olarak bazı öğretmenler hazırlık döneminin biraz daha arttırılmasını önerirken<sup>103</sup> bazı öğretmenler de hâfızlık süresinin daha uzun bir zamana yayılmasını önermektedirler.<sup>104</sup>

### 3.4.4. Öğrenci-Öğretici Arasındaki Sağlıklı İletişim

Öğrenci-öğretici arasındaki sağlıklı iletişim, bu temadaki dördüncü koddur. Öğreticiler; hâfızlık eğitiminin zorlu bir süreç olduğuna ve sabır gerektirdiğine dikkat

<sup>93</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 69; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 47; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 83-84; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 62.

<sup>94</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 69, 71; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 83.

<sup>95</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 32, 69; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 88.

<sup>96</sup> Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 55.

<sup>97</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 69-70.

<sup>98</sup> Ahmet Fatih Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hâfızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 50; Suat Cebeci – Bilal Ünsal, "Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (Haziran 2006), 44.

<sup>99</sup> Hüseyin Algur, *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 145-150.

<sup>100</sup> Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 59; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 49, 50.

<sup>101</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 148, 208; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 60.

<sup>102</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 208, 210; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 56, 63, 64.

<sup>103</sup> Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 56, 57.

<sup>104</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 210.

çekerek öğrencilerin motivasyonlarını kaybettikleri ve ders yapmakta zorlandıkları zamanlarda ceza vermek yerine kendileriyle konuştuklarını ve nasihat ettiklerini ifade etmektedirler. Öğrencilerin başarıları karşısında ise ödüle başvurduklarını,<sup>105</sup> sosyal ve sportif çeşitli etkinliklerle onlarla gönül bağı kurmaya çalıştıklarını<sup>106</sup> belirtmektedirler. Öğreticiler disiplini sağlamak için öğrenciyi karşı mesafeli olmak gerektiği şeklindeki eski alışkanlıklarını bir kenara bırakarak eğitimi daha verimli hale getirmek için öğrenciyi iletişim kurmaya daha fazla önem verdiklerini dile getirmişlerdir.<sup>107</sup>

Literatüre bakıldığında bu sonuçları destekleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Öğrenci ve öğretici arasındaki sağlıklı iletişimin kendilerini motive eden en önemli unsur olduğunu söyleyen öğrenciler<sup>108</sup> özellikle ders veremedikleri zaman suçlayan, yargılayan ve baskı altına alan anlayışların artık terk edilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır.<sup>109</sup> Aynı araştırmada öğrenciler hâfızlık hocalarından beklentilerini sıralarken kendilerini sevmesini ve değer vermesini öne çıkararak hocalarının problemlerin çözümünde yapıcı olmalarını ve empati yapmalarını istemişlerdir.<sup>110</sup>

### 3.4.5. Proje Sürecinde Destek ve Rehberlik

Proje sürecinde destek ve rehberlik, bu temadaki beşinci koddur. Bir önceki koddaki olduğu gibi hâfızlık eğitiminin zorlu bir süreç olduğuna ve sabır gerektirdiğine dikkat çeken öğretmenler; öğrenciler için psikolojik desteğin ve rehberliğin hayati bir rolü olduğunu vurgulamışlardır. Bu amaçla öğretmenlerin en çok başvurduğu yöntemler; öğrencilerle arkadaşça konuşmak, resmi bir dil yerine samimi ifadeler kullanmak, ödüller vermek, etkinlikler ve toplantılar yapmak, derslerini yapmalarına yardım etmektir.<sup>111</sup> Bu noktada ailelerle kurulan iş birliği ve yapılan rehberlik toplantılarının da hâfızlık sürecinde oldukça etkili olduğu dile getirilmiştir.<sup>112</sup> Ayrıca daha önce de ifade edildiği üzere çeşitli sebeplerle hâfızlığa başlamış ancak tamamlayamamış öğrenciler için de rehberliğin kritik bir önem taşıdığı belirtilmektedir.<sup>113</sup>

<sup>105</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 93, 94, 95, 96, 121; Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1459, 1460; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 29, 108; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 124.

<sup>106</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 124; Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1459; Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 115; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 145.

<sup>107</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 122, 123, 124; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 76, 145; Güneş, "Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi", 276; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 398.

<sup>108</sup> Algur, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık ile Geleneksel Hâfızlık Eğitimi Uygulamalarının Kur'an Kursu Öğreticisi/Öğretmen Görüşlerine Göre Karşılaştırılması", 132.

<sup>109</sup> Algur, *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 324.

<sup>110</sup> Algur, *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 324.

<sup>111</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 93, 94; Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1459; Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 85; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 108; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 195-196; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 393, 401; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 82; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 59-60; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 156, 165.

<sup>112</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 108; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 112-113; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 88, 89, 102; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 177-178.

<sup>113</sup> Güneş, "Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi", 280; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 150.

Literatürde proje sürecinde destek ve rehberlik ile ilgili bu araştırmadaki bulguları destekleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin yönetsel açıdan değerlendirildiği bir çalışmada; yöneticiler projedeki başarısızlık nedeninin motivasyon kaybı ve danışman desteğinde eksiklik olduğunu,<sup>114</sup> öğretmenlerle yapılan bir çalışmada da öğrencilerin hâfızlık eğitiminin ilerleyen safhalarında motivasyon eksikliği, can sıkıntısı, eğitimden vazgeçme ve sınav stresi gibi psikolojik desteği gerektiren sorunlar yaşadıkları ifade edilmektedir.<sup>115</sup> Projeyi konu alan başka bir araştırmada; öğrenci, veli, öğretmen ve öğretici gibi tüm paydaşların süreç içinde profesyonel bir rehberlik desteğine ihtiyacının olabileceği vurgulandıktan sonra kişisel rehberlik kapsamında dikkat dağınıklığı çeken bir öğrencinin rehberlik desteği aldığı örnek olarak anlatılmaktadır.<sup>116</sup> Bu kapsamda yaş itibarı ile nispeten küçük olan öğrencilerin derse odaklanma, çalışma disiplini ve zaman yönetimi açısından; ergenlik dönemindeki öğrencilerin ise aile ilişkileri ve başarı kaygısı gibi konularda psikolojik desteğe ihtiyaç duymakta olduğu belirtilmektedir.<sup>117</sup>

Hâfızlık sürecinin zor ve emek isteyen bir süreç olmasından hareketle öğrencilerin anlayışa ve motive edici/destekleyici davranışlara ihtiyacı olduğunun ortaya konulduğu bir çalışmada; araştırmaya katılan öğrenciler öğretmenlerinden bekledikleri bu desteği gördüklerini söylemektedirler.<sup>118</sup> Ancak öğrencilerin farklı psikolojik yapıları ve buna bağlı olarak çeşitlenen ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda öğretmenlerin PDR konusunda istekli olmalarına rağmen, yeterli formasyona sahip olmadıkları değerlendirilmektedir.<sup>119</sup> İlave olarak hâfızlık eğitiminde bilişsel hazırbulunuşluk konusunun işlendiği bir çalışmada; bireysel ve grupça düzenlenecek kişisel ve akademik rehberlik çalışmaları ile öğrencilerin öğrenme tarzlarını, çalışma alışkanlıklarını biçimlendirici, ilgi ve motivasyon düzeylerini yükseltici etkinlikler yapılabileceği; bu tür etkinliklere öğrencilerin yanı sıra veliler ve öğretmenlerin de dâhil edilmesiyle daha bütüncül bir rehberlik yaklaşımı geliştirilebileceği vurgulanmaktadır.<sup>120</sup>

### 3.4.6. Disiplin Sorunları

Bu temadaki altıncı kod, disiplin sorunlarıdır. Öğreticiler; özellikle projeye ailesinin isteğiyle hatta baskısıyla katılan öğrencilerin zamanla ders vermeme, sınıf ortamını bozma, akran zorbalığı, ezber yapan arkadaşını rahatsız etme gibi istenmeyen davranışlar sergilemeye başladıklarına dikkat çekmişlerdir.<sup>121</sup> Kurslarda şiddetin olmadığını ancak belirlenen kurallara uymayarak disiplin sorunları çıkaran öğrenciler için öncelikle bireysel ilgilenme ve rehberlik çalışmaları yürüttüklerini,<sup>122</sup> ikinci aşamada öğrencilerin sosyal etkinliklerden mahrum bırakıldığını,<sup>123</sup> daha ileri boyuta gittiğinde ise velileriyle iletişime geçtiklerini<sup>124</sup> söylemişlerdir. Bazı öğretmenler öğrencilerin istenmeyen davranışları karşısında göstermeleri gereken tutum ve davranışlar hususunda pedagojik formasyon eksikliklerinin olduğunu ifade etmişlerdir.<sup>125</sup>

<sup>114</sup> Kuloğlu – Kanger, “Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açısından Değerlendirilmesi”, 162.

<sup>115</sup> Kocaman – Özkaplan, “Paydaş Görüşlerine Göre Hâfızlık Eğitimi Veren Kur’an Kurslarında PDR Hizmetleri”, 221.

<sup>116</sup> Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 79.

<sup>117</sup> Kocaman – Özkaplan, “Paydaş Görüşlerine Göre Hâfızlık Eğitimi Veren Kur’an Kurslarında PDR Hizmetleri”, 211.

<sup>118</sup> Arslan, *Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi*, 118.

<sup>119</sup> Kocaman – Özkaplan, “Paydaş Görüşlerine Göre Hâfızlık Eğitimi Veren Kur’an Kurslarında PDR Hizmetleri”, 221.

<sup>120</sup> Cemil Osmanoglu, “Hâfızlık Eğitiminde Bilişsel Hazırbulunuşluk”, *Erciyes Akademi* 36/4 (2022), 2080.

<sup>121</sup> Adıgüzel vd., “Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri”, 1468; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 39.

<sup>122</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 149-150.

<sup>123</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 90.

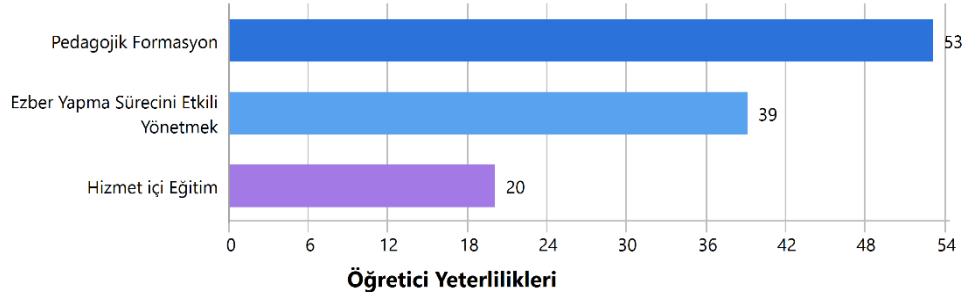
<sup>124</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 148-149.

<sup>125</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 92.

### 3.5. Üçüncü Tema: Öğretici Yeterlilikleri

Hâfızlık eğitimi yaptıran öğretmenlerin alan bilgisine sahip olma ve hâfız olmalarının yanı sıra genel kültür, sınıf yönetimi, etkili iletişim gibi öğretmenlik formasyonu ile Kur'ân-ı Kerîm'i ezberletme yöntemleri şeklindeki yeterliliklere de sahip olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında öğretici görüşlerini içeren 10 araştırmanın odaklandığı konulardan biri de öğretici yeterlilikleri olmuştur. Üçüncü temada yer alan kodlar ve bu kodları oluşturan öğretici görüşlerinin frekans değerleri Şekil 6'da verilmiştir:

Şekil 6. Üçüncü Temada Bulunan Kodlar ve Frekans Değerleri



Şekil 6'da görüldüğü üzere üçüncü temada öğretmenler; pedagojik formasyon, öğretim sürecini etkili yönetme ve hizmet içi eğitimi öne çıkarmışlardır.

#### 3.5.1. Pedagojik Formasyon

Pedagojik formasyon, bu temadaki birinci koddur. Öğreticilerden bazıları çocuğu tanımakta, psikolojisini bilmekte, ders vermediğinde ya da küstüğünde öğrenciye karşı nasıl davranması gerektiği hususunda eksiklikleri olduğunu söyleyerek<sup>126</sup> bu eksikliklerden kaynaklı bağırarak, katı kurallar koymak, teneffüse çıkarmamak, oyundan mahrum etmek gibi hatalı uygulamalar yapabildiklerini,<sup>127</sup> bazıları da öğrenci merkezli eğitime yabancı olduklarını, verdikleri örneklerle ortaya koymaktadırlar.<sup>128</sup> Bunlardan yola çıkan öğretmenler; mevcut öğretmenlerin pedagojik formasyon eksikliklerinin hizmet içi eğitimlerle giderilmesi<sup>129</sup> ve gelecekteki öğretici seçimlerinde ise pedagojik formasyon şartı aranması gerektiğini ifade etmektedirler.<sup>130</sup> Araştırmalarda projeye seçilecek bir öğreticinin alan yeterliliği bakımından ehliyetli, Kur'an ezberletme hususunda deneyimli, yeniliklere açık ve çocuklarla iletişim kurabilen genç öğretmenler olması gerektiği belirtilmektedir.<sup>131</sup>

Kur'an kursu öğretmenlerinin yeterlikleri ve pedagojik formasyon konusu literatürde önemli ölçüde yer bulan bir konudur. Örneğin Kur'an kursu öğretmenleri için pedagojik formasyon şartı aranmaması ve mevcut öğretmenlerin bu konudaki yeterlik durumları veliler, yöneticiler ve öğretmenler tarafından eleştirilen bir olgu olarak farklı araştırmalarda karşımıza

<sup>126</sup> Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1465; Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 103; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 27; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 161, 164; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 398.

<sup>127</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 164, 166; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 92.

<sup>128</sup> Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1465.

<sup>129</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 164, 165; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 400.

<sup>130</sup> Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1473.

<sup>131</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 215.

çıkılmaktadır.<sup>132</sup> Benzer şekilde hâfızlık eğitimi veren öğretmenlerin pedagojik formasyon yönünden yeterli olmadıkları, eğitim sürecini bilimsel/teorik bir altyapıya dayanarak değil de kendi tecrübeleri ile hareket ederek yürüttükleri ifade edilmektedir.<sup>133</sup>

### 3.5.2. Ezber Yapma Sürecini Etkili Yönetmek

Bu temadaki ikinci kod, ezber yapma sürecini etkili yönetmektir. Öğreticiler; hâfızlık yaptırırken uygulanan strateji, yöntem ve tekniklerde çeşitli problemler olduğunu,<sup>134</sup> kurslar ve öğretmenler arasında ezber yaptırma konusunda bir eylem birliğinin olmadığını,<sup>135</sup> ezberletmek için bir sayfayı 20-30 kere tekrarlama gibi yöntemlerin her öğrenci grubu için doğru bir strateji olmayabileceğini,<sup>136</sup> ezber eğitimini tek düzelikten çıkararak öğrenme ve öğretme sürecini daha etkili hale getirmek için etkinlikler bulmakta zorlandıklarını ifade etmektedirler.<sup>137</sup> Bu kapsamda öğretmenler tarafından önerilen ezber yöntemlerinden bazıları şunlardır: “Öğrenciyle birlikte ezber yapma, sayfayı bölümlere ayırma, şifreleme, kodlama, benzetme yaptırma, ezber başlamadan önce sayfayı dinleme, hatalarını işaretleme, aşağıdan yukarıya doğru ezberleme, tekrarlı koro.”<sup>138</sup> Ayrıca öğretmenler; projede hâfızlığını tamamlayamayan öğrencileri de göz önünde bulundurarak onluk sistemi uyguladıklarını, öğrenci hâfızlığı yarım bıraksa da on cüzü ezberlemiş olarak projeden ayrılmış olacağını söylemişlerdir.<sup>139</sup>

Literatüre bakıldığında eğitsel rehberlik konusunun da işlendiği bir çalışmada; hâfızlık eğitimi konusunda bilgi eksikliğinin yaşandığı, özellikle ezberleme tekniklerine dair yeterli formasyonun öğrencilere verilemediği,<sup>140</sup> başka bir çalışmada ise öğretmenlerin büyük çoğunluğu tarafından geleneksel yöntemin kullanıldığı ortaya konulmuştur.<sup>141</sup> Bununla birlikte öğrenciler; hâfızlık eğitiminde yeni ezber tekniklerinin kullanılmasına olumlu yaklaşarak grupla beraber ezber yapmanın motivasyonlarını arttırdığı, daha iyi odaklanmalarını sağladığı ve hata yapma ihtimalini azalttığı için hâfızlık sürecini kolaylaştırdığını söylemektedirler.<sup>142</sup>

### 3.5.3. Hizmet İçi Eğitim

Hizmet içi eğitim, bu temadaki üçüncü koddur. Çalışmanın önceki bölümlerinde geçtiği üzere öğretmenlerin pedagojik formasyon bilgilerini edinmek ya da yenilemek, öğrenci-öğretici arasındaki sağlıklı iletişim kanalları, etkili ezber yaptırma yöntem ve teknikleri ile psikolojik destek ve rehberlik etkinlikleri hakkında bilgi almak için hizmet içi eğitimler kritik bir öneme sahiptir. Bu durumun farkında olan öğretmenler; çocuk gelişimi, öğretim yöntemleri, hâfıza eğitimleri, iletişim teknikleri gibi konularda hizmet içi eğitimler yapılması

<sup>132</sup> Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı*, 174; Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesinin Değerlendirilmesi*, 53; Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 77.

<sup>133</sup> Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hâfızlık Öğretimi ve Problemleri*, 91.

<sup>134</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 30.

<sup>135</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 75; Aybey, “Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe”, 405.

<sup>136</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 75.

<sup>137</sup> Adıgüzel vd., “Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri”, 1465.

<sup>138</sup> Adıgüzel vd., “Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri”, 1473; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 78, 85; Aybey, “Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe”, 399.

<sup>139</sup> Aybey, “Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe”, 400.

<sup>140</sup> Kocaman – Özkaplan, “Paydaş Görüşlerine Göre Hâfızlık Eğitimi Veren Kur'an Kurslarında PDR Hizmetleri”, 210.

<sup>141</sup> Algur, *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 319.

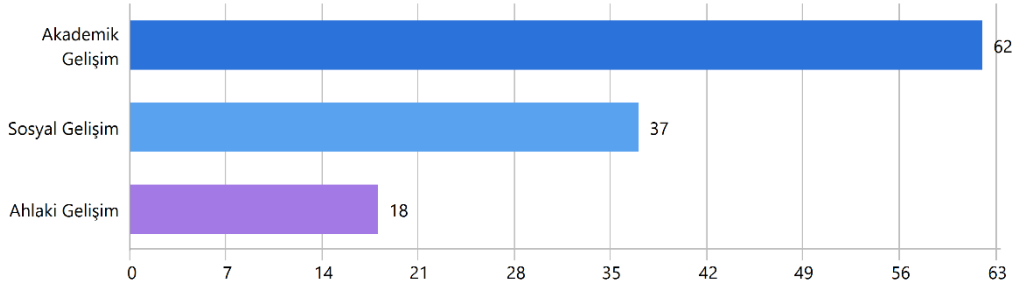
<sup>142</sup> Arslan, *Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi*, 115.

gerektiğini ifade etmişler;<sup>143</sup> aynı zamanda projede görev alan öğretmenler arasında ilçe/il merkezli koordinasyon toplantılarının da fayda sağlayacağı yönünde görüş belirtmişlerdir.<sup>144</sup>

### 3.6. Dördüncü Tema: Projenin Öğrenciye Kazandırdıkları

Hâfızlık eğitimi, öğrencilerin hem akademik hem de kişisel gelişimlerine önemli katkılar sağlayan çok yönlü bir süreçtir. Hâfızlık yapan bir öğrenci Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemenin yanında ortalama iki senelik düzenli ve sistemli bir eğitim sürecini başarıyla tamamladığı için güçlü hâfıza gelişimi, dikkat ve konsantrasyonda artış, zaman yönetimi ve çalışma disiplini, özgüven ve sorumluluk bilinci, dil ve telaffuz becerileri, içsel huzur ve manevi tatmin ile toplumsal statü ve saygı görme gibi önemli kazanımları da elde etmiş olmaktadır. Dolayısıyla örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında öğretici görüşlerini içeren araştırmaların odaklandığı konulardan biri de projenin öğrenciye kazandırdıkları olmuştur. Dördüncü temada yer alan kodlar ve bu kodları oluşturan öğretici görüşlerinin frekans değerleri Şekil 7'de verilmiştir:

Şekil 7. Dördüncü Temada Bulunan Kodlar ve Frekans Değerleri



Şekil 7'de görüldüğü üzere dördüncü temada öğretmenler; akademik gelişim, sosyal gelişim ve ahlaki gelişim başlıklarını öne çıkarmışlardır.

#### 3.6.1. Akademik Gelişim

Akademik gelişim, bu temadaki birinci koddur. Hâfızlık eğitimiyle birlikte hâfıza, dikkat ve disiplin becerilerindeki gelişimin öğrencinin diğer derslerdeki performanslarına da olumlu yansıtacağı düşünülmektedir. Öğreticiler; öncelikle hâfızlık eğitimiyle birlikte imam-hatip okullarındaki temel derslerden biri olan Kur'ân-ı Kerîm öğrenme alanıyla ilgili üst düzey bir beceri ve yetkinlik seviyesine geldiklerini,<sup>145</sup> bunun hem Arapça öğrenimine hem de din eğitimindeki diğer derslere de olumlu etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir.<sup>146</sup>

Günümüzde öğrenciler için en önemli zorluğun odaklanma problemleri olduğunun altını çizen öğretmenler; hâfızlığın öğrencide sağladığı hâfıza, kavrama, algılama ve dikkat becerilerindeki gelişimin ve odaklanmadaki artışın tüm akademik gelişimlerini olumlu etkilediğine dair gözlemlerini paylaşmaktadırlar.<sup>147</sup> Hatta bir öğretici: "Zeki olanlar mı hâfız oluyor yoksa hâfızlık yaptıktan sonra mı zekâları açılıyor? ...hâfız öğrencinin daha zeki olması gözle görülebilir bir durumdur." şeklindeki ifadeleriyle gözlemini ve yorumunu dile

<sup>143</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 151; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 148; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 165, 215; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 398.

<sup>144</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 24.

<sup>145</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 126; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 53, 66.

<sup>146</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 57; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 392.

<sup>147</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 37, 39, 107; Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 144; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 192; Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 391, 392; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 73; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 118, 145, 154.



getirmektedir.<sup>148</sup> Başka bir öğretici de: “Her ne kadar elimizde hâfızlık eğitimiyle matematik becerisi arasında bir ilişkinin varlığına dair bulgu olmasa da gözlemlerimizdeki olumlu netice bu tür bir araştırma için temel olabilir.” şeklinde bir gözlem ve öneri sunmaktadır.<sup>149</sup>

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi odaklı literatüre bakıldığında hâfızlık eğitiminin akademik gelişime olumlu yansıdığı ile ilgili ortak bir kanaatin olduğu görülmektedir. Projenin konu edildiği bir çalışmada en dikkat çekici bulgulardan biri olarak yöneticiler tarafından hâfızlık projesinde yer alan öğrencilerin akademik başarılarında artış gözlemlendiği,<sup>150</sup> başka bir çalışmada da öğretmenler tarafından ders çalışma disiplini ve zaman yönetimi bakımından hâfızlığın pozitif etken olduğu ortaya konulmaktadır.<sup>151</sup> Aynı çalışmada öğrenciler tarafından da hâfızlık eğitiminin okul derslerini daha kolay kavrama, ezber kabiliyetlerinin artması, hâfızalarının güçlenmesi, dikkatlerinin artması açısından katkı sağladığı ifade edilmektedir.<sup>152</sup> Yine öğrencilerle yürütülen bir çalışmada; örgün eğitimle birlikte sürdürülen hâfızlık eğitiminin okul derslerini olumsuz etkilemediği tam tersine olumlu yönde etkileyerek destek işlevi üstlendiği tespit edilmiştir.<sup>153</sup>

Hâfızlığın akademik gelişimini beyin temelli olarak inceleyen “hâfızlık ve beyin” başlıklı bir çalışmada; hâfızlığını tamamlayan öğrencilerin beynin kognitif becerilerinin yükselmiş olduğu tespit edilerek bu yükselmenin nörofizyolojik öğrenme ile ilişkili olduğu ve hâfızlık eğitiminin diğer bilişsel yeteneklere olumlu etki yaptığı ortaya konulmuştur.<sup>154</sup> Benzer bir çalışmada da hâfızlık eğitiminin zaman içinde öğrenme devamlılığı, kısa ve uzun süreli sözel bellek, görsel tarama hızı, genel görsel izleme ve çalışma belleği ile öğrenme stratejisindeki etkinlik ve dikkat süreçleri üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.<sup>155</sup>

### 3.6.2. Sosyal Gelişim

Bu temadaki ikinci kod, sosyal gelişimdir. Kur’ân-ı Kerîm gibi büyük bir metni ezberlemek, öğrencilerin kendine olan güvenini artırır. Bu başarı, diğer akademik ve kişisel hedeflerine ulaşmada da motivasyon sağlar. Ayrıca hâfızlık toplumumuzda müstesna bir konuma sahip olduğundan hâfızlar da toplum içinde saygı görürler. Bu durum hâfız öğrencilerin özgüvenlerini ve sosyal statülerini olumlu yönde etkiler. Öğreticiler gerek ailelerinin gerekse toplumun diğer kesimlerinin hâfızlık yapan ya da bitirmiş öğrencileri taltif etmelerinin, ödüllendirmelerinin sosyal gelişimlerine katkı sağladığını belirtmektedirler.<sup>156</sup>

Öğreticiler; özellikle projeye ait bir uygulama olarak öğrencilerin akranlarından kopmamalarının ve ailelerinin yanında kalmaya devam ederek hâfızlık yapabilmelerinin sosyal gelişimlerini olumlu etkilediğini,<sup>157</sup> hâfızlık eğitimini başarıyla tamamlamalarının ve ardından hâfız bir birey olarak arkadaşlarına imamlık yapmanın, toplum içinde ezan okumanın, müezzinlik yapmanın, mukabele okumanın ve yarışmalarda okulunu temsil etmenin öğrencide önemli bir özgüven oluşturduğunu ifade etmektedirler.<sup>158</sup> Bir öğretici ise

<sup>148</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 37.

<sup>149</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 192.

<sup>150</sup> Kuloğlu – Kanger, “Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açısından Değerlendirilmesi”, 164.

<sup>151</sup> Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 76.

<sup>152</sup> Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 76.

<sup>153</sup> Arslan, *Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi*, 114.

<sup>154</sup> Necip Kutlu vd., “Hâfızlık ve Beyin”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (2019), 355.

<sup>155</sup> Şirin, *Hâfızlık Eğitiminin Bilişsel İşlevlere Etkisi*, 37.

<sup>156</sup> Adıgüzel vd., “Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri”, 1462.

<sup>157</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 78, 79; Güneş, “Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi”, 273.

<sup>158</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 192; Güneş, “Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi”, 271, 276-277; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 119.

hâfız öğrencilerden bazılarının eğitime verilen bir yıllık aradan sonra yalnızca aynı grupta hareket etmelerine dikkat çekmektedir.<sup>159</sup> Ayrıca önceki bölümlerde de geçtiği üzere hâfızlığa başlayıp yarıda bırakan ve tamamlayamayan öğrencilerde ise bitirenlerin aksine içine kapanma ve özgüven eksikliği gibi olumsuzlukların yaşanabileceği belirtilmektedir.<sup>160</sup>

Literatüre bakıldığında genel anlamda hâfızlık eğitiminin öğrencilere özgüvenli hissetme, toplumda daha fazla değer görme ve sosyalleşme gibi olumlu etkilerinin olduğu,<sup>161</sup> eğitim sürecinde öğrencileri motive eden unsurlar içinde toplum içinde saygınlık kazanma beklentisi ile aile, hoca ve arkadaş etkisi gibi dış faktörlerin bulunduğu belirlenmiştir.<sup>162</sup> Özel anlamda ise örgün eğitimle birlikte yürütülen hâfızlık eğitiminin öğrencilerin akranlarından ayrılmalarını engellemesinin öğrenci ve veliler için bir tercih sebebi olduğu;<sup>163</sup> ayrıca arkadaş ortamının öğrencileri motive eden unsurlardan biri olduğu tespit edilmiştir.<sup>164</sup>

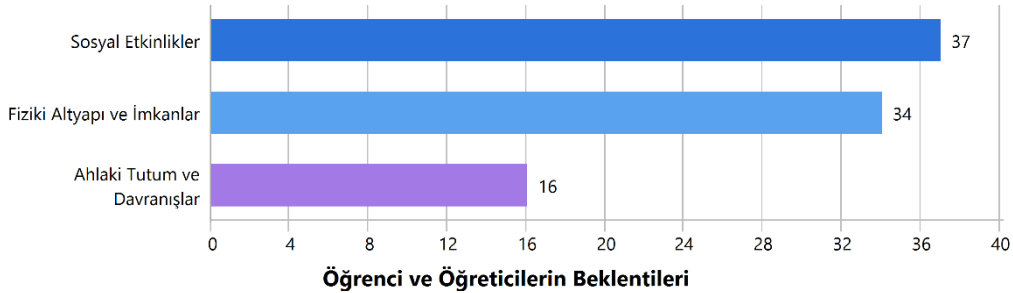
### 3.6.3. Ahlaki Gelişim

Ahlaki gelişim, bu temadaki üçüncü koddur. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemek ve düzenli okumak, kişiye manevi anlamda huzur ve tatmin sağladığı gibi ahlaki açıdan da değer katar. Öğreticiler; hâfızlıkla birlikte öğrencilerin davranışlarında olumlu değişimler olduğunu ifade ederek hâfızlığın ahlaki gelişime katkı sağladığını ortaya koymaktadırlar.<sup>165</sup> Bir öğretici; proje kapsamında ortaokulda hâfızlık yapan öğrencilerin hâfızlıklarını sağlama/pekiştirme için gittikleri bir İmam-Hatip Lisesi için: "Bu okullarda öğrenciler gerçekten çok iyi. Diğer İmam-hatiplere göre hâfız okulları çok farklı." diye konuyu açıklamaktadır.<sup>166</sup>

### 3.7. Beşinci Tema: Öğrenci ve Öğreticilerin Beklentileri

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin etkililiği, öğrencilerin gelişimi ve eğitim sürecinin verimliliği ile ilgili öğrenci ve öğretmenlerin ihtiyaçları, talepleri ve beklentileri doğrultusunda yapılan düzenlemeler, projenin etkinliğini artıracak ve katılımcıların memnuniyetini sağlayacaktır. Bu beklentilerin örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitimi projesinin başarılı bir şekilde yürütülmesi için dikkate alınması önemlidir. Dolayısıyla öğretmenlerin örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında öğretici görüşlerini içeren araştırmaların odaklandığı konulardan biri de öğrenci ve öğretmenlerin beklentileri olmuştur. Beşinci temada yer alan kodlar ve bu kodları oluşturan öğretici görüşlerinin frekans değerleri Şekil 8'de verilmiştir:

Şekil 8. Beşinci Temada Bulunan Kodlar ve Frekans Değerleri



<sup>159</sup> Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 189.

<sup>160</sup> Güneş, "Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi", 282.

<sup>161</sup> Yusufoglu, *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması*, 79.

<sup>162</sup> Cemil Osmanoglu - Ayşe Nur Göksun, "Hâfızlık Eğitiminde Başarı ve Motivasyon", *Hâfızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*, ed. Cemil Osmanoglu - Ömer Özbek (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 152-160.

<sup>163</sup> Arslan, *Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi*, 118.

<sup>164</sup> Algur, *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 132.

<sup>165</sup> Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 393; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 141, 150.

<sup>166</sup> Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 142.

Şekil 8’de görüldüğü üzere beşinci temada öğretmenler, fiziki altyapı/imekanlar, sosyal etkinlikler ve ahlaki tutum ve davranışlar başlıklarını öne çıkarmışlardır.

### 3.7.1. Fiziki Altyapı ve İmkanlar

Fiziki altyapı ve imkanlar, bu temadaki birinci koddur. İyi bir eğitim ortamı, öğrencilerin potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olur ve öğretmenlerin de etkili bir şekilde eğitim vermelerini sağlar. Bu nedenle, eğitim kurumlarının fiziki imkanlarını sürekli olarak iyileştirmeleri ve güncellemeleri büyük önem taşır. Öğreticiler; kursların fiziki altyapı bakımından kabuk değiştirerek günün şartlarına büyük oranda uyum sağladığını ifade etmektedirler.<sup>167</sup> Projenin muhatap kitlesi olan 11-14 yaş arası çocuklara uygun olarak sportif ve sosyal donatıların artırıldığını, yemekhane ve yatakhane gibi bölümlerin iyileştirildiğini belirtmektedirler.<sup>168</sup> Bununla birlikte hala geliştirilmesi gereken alanların olduğuna dikkat çeken öğretmenler; okulda olan bahçe düzenlemeleri, halı saha gibi altyapı ve imkanların kurslarda da olmasını gerektiğini belirtmişlerdir.<sup>169</sup> Bazı öğretmenler; hâfızlık eğitimine özel bir fiziki durumu ortaya koyarak, ezber yapan öğrencilerin sesli şekilde çalışmalarını sebebiyle sınıf ortamında ortaya çıkan uğultuyu emecek bir ses yalıtımının ihtiyaç olduğuna dikkat çekmişlerdir.<sup>170</sup> Literatürde de hâfızlık eğitimi aldığı kursun fiziki imkanlarını yeterli bulan öğrencilerin motivasyonlarının yeterli bulunmayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılan bir çalışmada, öğrencilerin stres atmak ve zihinlerini dinlendirmek için farklı sosyal ve sportif etkinlikler yapabilecekleri fiziki imkanların önemi üzerinde durulmaktadır.<sup>171</sup>

### 3.7.2. Sosyal Etkinlikler

Bu temadaki ikinci kod, sosyal etkinliklerdir. Sosyal etkinlikler, öğrencilerin hem akademik hem de kişisel gelişimlerine katkıda bulunarak eğitim sürecini daha anlamlı ve bütüncül hale getirir. Hâfızlık projesinde de sosyal etkinliklere önem verilmesi, öğrencilerin çok yönlü gelişimini destekleyerek onları hayata hazırlar. Bunun farkında olan öğretmenler, bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere kurslarda öğrencilerin sosyal ve kültürel gelişimini destekleyecek etkinliklerin ve sportif faaliyetlerin yapılabileceği alanların artırılması gerektiği üzerinde durmuşlardır.<sup>172</sup> Öğreticiler; müze ziyaretleri, sinema, satranç, piknik, masa tenisi, havuz, halı saha gibi etkinliklerle öğrencilerin zihinsel ve duygusal anlamda rahatlatılmasının hâfızlık eğitimini olumlu etkileyeceğini ifade etmişlerdir.<sup>173</sup> Bununla birlikte hâfızlık eğitiminin devamlılık isteyen bir süreç olması sebebiyle sosyal etkinliklerin yapıldığı günlerde öğrencilerin ders vermede zorlandıklarını, dolayısıyla sosyal etkinlik konusunda hassas bir dengeyi tutturulması gerektiğini belirterek planlamanın iyi yapılmasına dikkat çekmişlerdir.<sup>174</sup>

<sup>167</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 139, 140.

<sup>168</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 139, 140; Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 85, 86; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 111; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 59; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 156.

<sup>169</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 129, 130; Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 151.

<sup>170</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 137.

<sup>171</sup> Algur, *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 321-325.

<sup>172</sup> Vahapoğlu, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*, 157; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 140.

<sup>173</sup> Adıgüzel vd., "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", 1460, 1461; Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 146; Güneş, "Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Öz güven Gelişimlerine Etkisi", 272; Şengül, *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*, 74; Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 55.

<sup>174</sup> Uğur, *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 121, 147, 148.

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi hakkında öğrencilerle yapılan çalışmalarda da sosyal etkinlikler öne çıkan konular arasındadır. Bir araştırmada öğrenciler gezi, piknik vb. sosyal etkinliklerin kendilerini motive etmede önemli olduğunu;<sup>175</sup> başka bir araştırmada stres atmak ve zihinlerini dinlendirmek için farklı sosyal ve sportif etkinliklerin olması gerektiğini söylemişlerdir.<sup>176</sup> Sosyal etkinlik ve rehberlik dersinin önemine dikkat çekilen bir araştırmada ise öğrenciler sosyal etkinlikler ve oyunlarla mutlu olduklarını, bu tür etkinliklerin kendilerini ders çalışmaya güdülediğini; öğretmenler zaman kısıtlılığı sebebiyle sosyal etkinlik ve rehberlik sürecini tek bir derste yürütemediklerini; veliler ise hâfızlık eğitiminde sosyal etkinliklerin eksikliğini ifade etmişlerdir.<sup>177</sup>

### 3.7.3. Ahlaki Tutum ve Davranışlar

Ahlaki tutum ve davranışlar, bu temadaki üçüncü koddur. Kur'ân-ı Kerîm'i sadece lafız olarak ezberlemekle kalmayıp mana olarak da anlayıp hayatına tatbik etmesi hâfızdan beklenen bir tutumdur. Proje kapsamında da lafız-mana öğretimine ayrı bir başlık açılarak öğrencilerin Kur'ân-ı Kerîm'in ilahi mesajını anlayıp öğrenmelerine yönelik imkân dâhilinde lafız-mana etkinlikleri de gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Öğreticilerin proje usul ve esaslarında belirtildiği üzere öğrencilerin ezberledikleri ayet ve sureleri dikkate alarak dua ayetlerinde elleri açarak duaların anlamlarını öğrettikleri; Lokman (a.s.), İbrahim (a.s.) ve Yusuf (a.s.) kıssalarını anlattıkları, böylece öğrencilere rol modeller üzerinden ahlaki tutum ve davranış kazandırma gayretinde oldukları belirlenmiştir.<sup>178</sup> Bununla birlikte araştırmalarda öğretmenlerin öncelikle öğrencilerin yaş itibarıyla birer çocuk olduklarının farkında olarak hareket ettikleri, ahlaki tutum ve davranış kazanmanın bir süreç olduğu bilincine sahip oldukları, ailelerine de yaptıkları hatırlatmalarda bu yaklaşım içinde olmaları gerektiğini söyledikleri ortaya konulmuştur.<sup>179</sup> Bununla birlikte öğretmenler, hâfızlık yapan öğrencilerin akranlarıyla kıyaslandığında ahlaki tutum ve davranış bakımından daha olgun olduklarını ifade etmişlerdir.<sup>180</sup>

### Sonuç

Bu meta-sentez çalışmasının amacı; örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesini öğretici görüşlerine dayalı olarak inceleyen nitel desenli araştırmaları merkeze alarak proje hakkında öğretici görüşlerinin genel bir görünümünü ortaya çıkarmaktır. Çalışma, mevcut literatürü analiz ederek bu kapsamda yapılan çalışmaların sonuçlarını sentezleyerek projenin eğitim, psikolojik ve sosyal boyutlarını değerlendirmeyi ve bu alandaki uygulamaların etkinliğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Meta-sentezin çalışma grubundaki araştırmaların merkezinde yer alan öğretmenler projenin uygulama sürecinde doğrudan yer aldıkları için bu modelin avantajlarını, dezavantajlarını, karşılaşılan zorlukları ve elde edilen başarıları en iyi gözlemleyebilen kişilerdir. Bu bağlamda öğretmenlerin görüş ve deneyimlerinin sistematik bir şekilde incelenmesi, projenin genel değerlendirmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu meta-sentez çalışmasında, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesine dair öğretici görüşleri temel alınarak elde edilen bulgular ve sonuçlar bütüncül bir şekilde değerlendirilmiştir. Bulgular, projenin hem avantajları hem de zorlukları olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle projenin yapısal boyutu, hâfızlık eğitim süreci, öğretici yeterlilikleri, öğrencilere kazandırdıkları ve öğrenci-öğretici beklentileri ana temalar olarak öne çıkmıştır.

<sup>175</sup> Arslantaş, *İmam-Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinde Öğrenci Tutumları*, 55.

<sup>176</sup> Algur, *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 325.

<sup>177</sup> Kocaman - Özkaplan, "Paydaş Görüşlerine Göre Hâfızlık Eğitimi Veren Kur'an Kurslarında PDR Hizmetleri", 211, 214, 219.

<sup>178</sup> Mete, *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi*, 68-69.

<sup>179</sup> Yetimova, *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar*, 44, 46.

<sup>180</sup> Aybey, "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe", 393; Başkonak, *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*, 113.

Projenin yapısal boyutu, hâfızlık eğitiminin örgün eğitimle bütünleşmeyi sağlaması bakımından önemli avantajlar sunmaktadır. Proje genellikle yatılı kalmaya dayalı geleneksel hâfızlık eğitimine önemli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Öğrenciler örgün eğitimden kopmadan hâfızlık eğitimi alabilmekte, böylece eğitim sürecinde sene kaybı yaşamamaktadırlar. Ayrıca öğrencilerin ailelerinden ayrılmadan ve akranlarından uzaklaşmadan hâfızlık yapabilmeleri de araştırmalarda öne çıkan diğer olumlu özelliklerdir. Bununla birlikte hem hâfızlık eğitiminin hem de örgün eğitimin aynı anda yürütülmesi hem öğretmenler hem de öğrenciler üzerinde fiziksel ve psikolojik bir baskı oluşturmaktadır. Bu durum özellikle öğrencilerin yorgun düşmelerine, sosyal etkinliklere katılımlarının azalmasına ve motivasyonlarının düşmesine yol açmaktadır.

Okul ve Kur'an kursu arasındaki iş birliği, projenin başarısı için kritik bir öneme sahiptir. İki kurumun uyum içinde çalışması, öğretmenlerin ve öğrencilerin beklentilerini karşılayacak şekilde programların düzenlenmesi gerekmektedir. Araştırmalar; kurumlar arasındaki iş birliğinin, öğrenci ve öğretmenlerin motivasyonunu artırdığını ve projeye olan bağlılıklarını güçlendirdiğini göstermektedir. Bu kapsamda projeyi yürüten okul ve kurs yöneticileri ile öğretmen ve öğretmenlerin -gerek toplantı gerekse sosyal etkinlik amaçlı- düzenli olarak bir araya gelmelerinin önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Hâfızlık eğitimine sağladığı imkân bakımından proje kapsamında okula bir yıl ara verilebilmesinin, öğrencilerin ve ailelerinin hâfızlık eğitimine karar vermelerinde ve devam etmelerinde itici bir güç olduğu belirlenmiştir. Ancak bu sürenin hâfızlığı tamamlamak için genellikle yeterli olmadığı ve sınırlı sayıda öğrencinin bu zaman zarfında hâfızlıklarını bitirebildikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu süre içinde tamamlayamayan öğrencilerden bazılarının hâfızlığı bazılarının örgün eğitimi tercih ederek diğerinden koptukları görülmüştür. Bu kapsamda araştırmalarda proje kapsamında hâfızlığa ayrılan süre ile ilgili alternatif modeller önerilmiş, hâfızlığı tamamlayamayan öğrenciler için ise -başarısızlık duygusuyla başa çıkabilmek için- rehberlik ve desteğin şart olduğu vurgulanmıştır.

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin güçlü yanlarından biri; hâfızlık eğitimine erken yaşta, istekli ve kabiliyetli öğrencilerin katılmasıdır. Öğrenci kaynağındaki hem niceliksel hem de niteliksel bu artış hâfızlık eğitimi açısından sevindirici bir durumdur. Bununla birlikte projeye öğrenci seçiminde okul derslerindeki akademik başarının yanında ezber kabiliyeti, sabır, istek, irade, devamlılık gibi farklı bilişsel ve psikolojik özelliklerin de dikkate alınması önem arz etmektedir.

Hâfızlık eğitimi yaptıran öğretmenlerin alan bilgisine sahip olma ve hâfız olmalarının yanı sıra genel kültür, sınıf yönetimi, etkili iletişim gibi öğretmenlik formasyonu ile Kur'an-ı Kerim'i ezberletme yöntemleri şeklindeki yeterliliklere de sahip olmaları beklenmektedir. Çocuğu tanımak, psikolojisini bilmek, doğru şekilde rehberlik yapmak, istenmeyen davranışlar karşısında doğru tutumu sergilemek ve Kur'an ezberletme yöntem ve tekniklerine hâkim olmak gibi konularda mevcut öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi; projeye yeni katılacak öğretmenlerin de bu özelliklere sahip olanlardan seçilmesi talep edilmiştir.

Araştırma bulguları, hâfızlık eğitiminin örgün eğitimle birlikte yürütülmesinin öğrencilerin hem akademik hem de sosyal gelişimlerine olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Öğrenciler, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemenin yanında ortalama iki senelik düzenli ve sistemli bir eğitim sürecini başarıyla tamamladıkları için güçlü hâfıza gelişimi, dikkat ve konsantrasyonda artış, zaman yönetimi ve çalışma disiplini, özgüven ve sorumluluk bilinci, dil ve telaffuz becerileri, içsel huzur ve manevi tatmin ile toplumsal statü ve saygı görme gibi önemli kazanımları da elde etmiş olmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim gibi büyük bir metni ezberlemek, öğrencilerin kendine olan güvenini artırarak diğer akademik ve kişisel hedeflerine ulaşmada da motivasyon sağlamaktadır.

Öğreticilerin, öğrencilerin zihinsel ve duygusal anlamda rahatlamalarını sağlamak için çeşitli sosyal etkinlikler düzenlemeleri ve ahlaki gelişimlerini desteklemek için rol model kullanmaları ise hâfızlık eğitiminin etkinliğini artırmıştır. Bu süreçte, sosyal etkinliklerin dengeli bir şekilde planlanması ve uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Öğrencilerin zihinsel ve duygusal olarak rahatlamaları için düzenlenen müze ziyaretleri, sinema etkinlikleri, satranç, piknik, masa tenisi, havuz ve halı saha gibi sosyal etkinliklerin hâfızlık eğitimini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu etkinlikler, öğrencilerin motivasyonunu artırarak hâfızlık eğitimine olan bağlılıklarını güçlendirmiştir. Ancak, sosyal etkinliklerin planlanmasında dikkatli olunması gerektiği, aksi takdirde öğrencilerin ders verimliliğinde düşüş yaşanabileceği vurgulanmıştır.

Ahlaki tutum ve davranışlar açısından, öğrencilerin sadece Kur'ân-ı Kerim'i lafız olarak ezberlemeleri değil, aynı zamanda manalarını da anlamaları ve yaşamlarına tatbik etmeleri beklenmektedir. Öğreticilerin lafız-mana öğretimine önem vererek, dua ayetlerinin anlamlarını öğrettikleri ve peygamber kıssaları gibi ahlaki rol modeller üzerinden öğrencilere rehberlik ettikleri görülmüştür. Gerek bu eğitimin gerekse toplumun hâfız bir bireyden beklentisinin bir sonucu olarak hâfızlık yapan ve hâfızlığını tamamlamış öğrencilerin, akranlarına kıyasla daha olgun ahlaki tutum ve davranışlar sergiledikleri de belirtilmiştir.

Sonuç olarak, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi, Türkiye'de eğitim sistemine yeni bir model olarak önemli bir katkı sunmaktadır. Ancak, projenin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için yapısal boyutların iyileştirilmesi, öğrenci ve öğretmenlerin beklentilerinin karşılanması ve kurumlar arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Projeye dair öğretici görüşleri, uygulamada karşılaşılan zorlukların aşılması ve projenin daha verimli bir şekilde yürütülmesi için yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda şu önerilerin yapılması mümkündür:

- Öğrencilerin bireysel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak eğitim programları düzenlenmelidir. Öğreticiler, her öğrencinin farklı öğrenme hızları ve ihtiyaçları olduğunu dikkate alarak kişiselleştirilmiş eğitim yaklaşımları benimsemelidir.
- Hâfızlık eğitimi ve örgün eğitim birlikteliğinin sürdürülebilir olması için uzun vadeli planlamalar yapılmalı ve bu programların devamlılığı sağlanmalıdır. Eğitim politikaları, bu tür projelerin desteklenmesi yönünde geliştirilmelidir.
- Öğrenci seçiminde akademik başarıyı ölçen yazılı ve sözlü sınavların yanında psikolojik testler de uygulanmalıdır.
- Proje süresi içinde hâfızlığa başlamış ve bir kısmını ezberlemiş ancak tamamlayamamış öğrencilerin başarısız kabul edilmemesi önemlidir. Çünkü öğretmenlerin tamamı, hâfızlığa başlayan öğrencilerin Kur'ân tilâveti, tâlim ve tashîh-i hurûf alanlarında ciddi bir ilerleme kaydettiklerini ifade etmektedirler. Bunun yanında hafızlığı tamamlayamayıp belli oranda olsa da ezber yapan öğrenciler için bu sonuç bir kayıp değil, bir başarı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitimi içerisinde hâfızlığın tamamını gerçekleştiremeyeceğini düşünen öğrenciler için tam hâfızlığa alternatif olarak -farklı İslam ülkelerinde uygulanan bir yöntem olan- kısmi hâfızlık/cüz hâfızlığı/sure hâfızlığı programları da konulmalıdır.
- Öğreticilere yönelik hizmet içi eğitim programları içerikleri güncellenerek özellikle hâfıza eğitim teknikleri, ezber yöntemleri, öğrenci motivasyonu, etkili iletişim, psikolojik destek ve rehberlik gibi konularda öğretmenlere düzenli ve uygulamalı eğitimler verilmelidir.
- Öğrencilerin ahlaki gelişimlerinde ailelerin rolü büyüktür. Bu nedenle; ailelerle düzenli iletişim ve iş birliği sağlanmalı, ailelerin de bu süreçte aktif rol almaları teşvik edilmelidir.
- Sosyal etkinlikler bu yaş grubundaki öğrencilerin zihinsel ve duygusal rahatlamaları için vazgeçilmezdir. Bu etkinliklerin, öğrencilerin ders verimliliğini olumsuz etkilememesi için ders programları ile uyumlu olmasına özen gösterilmelidir.

• Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin 10 yıllık bir geçmişinin olduğu düşünüldüğünde projenin farklı boyutlarıyla ilgili doktora tezlerinin hazırlanması, modern hâfıza yöntem ve tekniklerinin incelendiği deneysel araştırmalar yapılması, öğrencilerin gelişimini ve paydaşların görüşlerini ortaya koyan boylamsal çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Bu kapsamda;

• Hâfızlık eğitiminin öğrencilerin akademik performans, zaman yönetimi, öz disiplin, hâfıza gelişimi ve odaklanma üzerindeki etkisini ortaya koyan kesitsel, deneysel ve boylamsal çalışmalar,

• Hâfızlık eğitiminin duyuşsal amaçları üzerinde yapılacak teorik çalışmaların yanı sıra hâfızlık eğitimi ile din eğitiminin duyuşsal boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan alan araştırmaları,

• Hâfızlık eğitiminin bir parçası olarak öğrencilerle düzenli olarak yürütülen hâfıza teknikleri, hızlı okuma, NLP, başarı, motivasyon, musiki vb. eğitimlerin hâfızlık sürecine etkisini ortaya koyan çalışmalar,

• Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinde görev yapan öğretmenlerin pedagojik yeterliklerini ortaya koyan; projenin öğrencilerin akran ilişkilerine etkilerini inceleyen; projenin yükseköğrenim ve istihdam ile ilişkisini konu edinen araştırmalar somut çalışma örnekleri olarak sunulabilir.

Bu öneriler, örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesinin daha etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayacaktır. Öğrencilerin akademik, sosyal ve ahlaki gelişimlerinin bütüncül bir yaklaşımla desteklenmesi, bu tür eğitim programlarının başarısını artıracaktır.

---

**Etik Beyan/Ethical Statement:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

**Finansman/Funding:** Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

**Çıkar Çatışması / Competing Interests:** Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

---

### Kaynakça

- Adıgüzel, Abdullah vd. "Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17/68 (Güz 2018), 1453-1475.
- Algur, Hüseyin. *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Algur, Hüseyin. "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık ile Geleneksel Hâfızlık Eğitimi Uygulamalarının Kur'an Kursu Öğreticisi/Öğretmen Görüşlerine Göre Karşılaştırılması". *Çeşitli Yönleriyle Hâfızlık Eğitimi*. ed. Hatice Şahin Aynur. 183-233. İstanbul: Dem Yayınları, 2021.
- Arslan, Gülsüm. *Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi (Sabahattin Zaim Üniversitesi ve İstanbul Şehit Tolga Ecebalın Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesi Örneği)*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Arslantaş, Muhammet. *İmam-Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinde Öğrenci Tutumları (Sivas Zeki Hayran İmam-Hatip Ortaokulu Örneği)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Avcılar, Sümeyye. *Hâfızlık Proje Okullarında Hâfızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları ile Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Aydın, M. Şevki. "Hâfızlık Eğitimi Yeniden Düşünmek". *Hâfızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*. ed. Cemil Osmanoglu - Ömer Özbek. 17-39. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Aybey, Salih. "Hâfızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe: Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık -Önemi, Problemleri ve Beklentiler-". *EKEV Akademi Dergisi* 82 (Haziran 2020), 383-412.
- Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2020.
- Bahçekapılı, Mehmet. *Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)*. İstanbul: İlke Yayınları, 2012.
- Başkonak, Mustafa. *Örgün Eğitimde Hâfızlık Sağlama*. Konya: Hikmetevi Yayınları, 2022.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'ü's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Büyükdinç, Mustafa. *Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu Temel Eğitim Sonrası Kur'an Kurslarında Eğitim ve Öğretim*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Cahill, Mairead vd. "Qualitative Synthesis: A Guide to Conducting a Meta-Ethnography". *British Journal of Occupational Therapy* 81/3 (Ocak 2018), 129-137. <https://doi.org/10.1177/0308022617745016>
- Cebeci, Suat - Ünsal, Bilal. "Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (Haziran 2006), 27-52.
- Çalık, Muammer - Sözbilir, Mustafa. "Parameters of Content Analysis". *Eğitim ve Bilim* 39/174 (2014), 33-38.
- Çaylı, Ahmet Fatih. *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hâfızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çoştı, Kamil. "Hâfızlık Eğitimi Veren Proje İmam-Hatiplerde Oryantasyon ve Müşavirlik Hizmeti: İstanbul Örneği". *Geleceğin İnşasında İmam Hatip Okulları*. ed. İlhan Erdem vd. II/65-85. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2017.
- DİBSGB, Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. "Faaliyet Raporları". Erişim 17 Haziran 2024. <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/22/Faaliyet-Raporlari>
- DİBSGB, Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu". Erişim 06 Kasım 2024.



- <https://stratejigelistirme.diyadin.gov.tr/Documents/2023%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>
- Dikmen, İbrahim. *Hâfızlık Proje Okullarındaki Öğrencilerin Teknolojiye Tekno-Dindarlığa Yönelik Tutumları: Düzce İli Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- DOGM, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. "Okul-Kur'an Kursu İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi". Erişim 17 Haziran 2024. <https://hafiz.meb.gov.tr/>
- France, Emma F. vd. "A Methodological Systematic Review of Meta-ethnography Conduct to Articulate the Complex Analytical Phases". *BMC Medical Research Methodology* 19/35 (Şubat 2019), 2-18. <https://doi.org/10.1186/s12874-019-0670-7>
- France, Emma F. vd. "Improving Reporting of Meta-Ethnography: The eMERGe Reporting Guidance". *BMC Medical Research Methodology* 19/25 (Ocak 2019), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s12874-018-0600-0>
- Gotthard, Jaschke. *Yeni Türkiye'de İslâmcılık*. çev. Hayrullah Örs. Ankara: Bilgi Yayınları, 1972.
- Gözütok, Şakir. *Hız Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Gözütok, Şakir. "Resulullah (s.a.s.) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri". *Dini Araştırmalar* 1/2 (1998), 165-198.
- Güneş, Adem. "Hâfızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Özgüven Gelişimlerine Etkisi - Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Yapan İHO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma-". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Haziran 2020), 263-286. <https://doi.org/10.29288/ilted.699576>
- Güneş, Adem. *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*. İstanbul: Dem Yayınları, 2020.
- Kazıcı, Ziya. "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dârü'l Kurra". *Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*. 122-131. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlıda Eğitim Öğretim*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- Kocaman, Kasım - Özkaplan, Büşra Nur. "Paydaş Görüşlerine Göre Hâfızlık Eğitimi Veren Kur'an Kurslarında PDR Hizmetleri". *Talim* 7/2 (Aralık 2023), 200-226.
- Koç, Ahmet. "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi". *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. 349-376. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012.
- Korkmaz, Mehmet. "Hâfızlık Eğitiminde Bireyi (Talebeyi) Tanıma". *Hâfızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*. ed. Cemil Osmanoğlu - Ömer Özbek. 57-115. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Kozakoğlu, Ekrem. *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı (Konya Selçuklu Mustafa Büyükkaplan Hâfız İmam Hatip Ortaokulu Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kuloğlu, Rahime. *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi - Marmara Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kuloğlu, Rahime - Kanger Faruk. "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açından Değerlendirilmesi". *Usul İslam Araştırmaları* 38/38 (Ekim 2022), 139-170. <https://doi.org/10.56361/usul.1145930>
- Kutlu, Necip vd. "Hâfızlık ve Beyin". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (2019), 355-364. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.593819>
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. çev. Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- MEBİKYDDY, Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. *Resmî Gazete* 28360 (21 Temmuz 2012). Erişim 20.05.2024. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120721-9.htm>
- MEBOÖEİKYDYDY, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. *Resmî Gazete* 29072 (26

- Temmuz 2014), Erişim 20.05.2024.  
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- MEBÖEBHPUE, Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları (Mart 2018). Erişim 15.06.2024.  
[https://dogm.meb.gov.tr/pdf/Orgun\\_Egitimle\\_Birlikte\\_Hafizlik.pdf](https://dogm.meb.gov.tr/pdf/Orgun_Egitimle_Birlikte_Hafizlik.pdf)
- Mete, Elif. *Proje İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı Kur'an Kurslarında Yürütülen Hâfızlık Eğitimi Süreçlerinin Karşılaştırılması (İstanbul Avrupa Yakası Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Noblit, George W. – Hare, R. Dwight. *Meta-Ethnography: Synthesizing Qualitative Studies*. London: Sage Yayınları, 1988.
- Osmanoğlu, Cemil. "Hâfızlık Eğitiminde Bilişsel Hazırbulunuşluk". *Erciyes Akademi* 36/4 (2022), 2065-2085. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1194478>
- Osmanoğlu, Cemil - Göksun, Ayşe Nur. "Hâfızlık Eğitiminde Başarı ve Motivasyon". *Hâfızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*. ed. Cemil Osmanoğlu – Ömer Özbek. 117-201. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- OKKİDÖEBHPP, Okul-Kur'an Kursu İşbirliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Protokolü. Türkiye: Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014. Erişim 20.05.2024. [https://hafiz.meb.gov.tr/pdf/MEB\\_DIB\\_Protokol.pdf](https://hafiz.meb.gov.tr/pdf/MEB_DIB_Protokol.pdf)
- Öcal, Mustafa. *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. çev. ed. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018.
- Polat, Seyat - Ay, Osman. "Meta-Sentez: Kavramsal Bir Çözümleme". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 4/1 (2016), 52-64. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.4c2s3m>
- Sattar, Rabia vd. "Meta-Ethnography in Healthcare Research: A Guide to Using a Meta-Ethnographic Approach for Literature Synthesis". *BMC Health Services Research* 21/50 (Ocak 2021), 1-14. <https://doi.org/10.1186/s12913-020-06049-w>
- Şengül, Şeyma. *Kur'an Kursu-Okul İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Programına İlişkin Öğretici Görüşleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Şirin, Sümeyye. *Hâfızlık Eğitiminin Bilişsel İşlevlere Etkisi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Uğur, Elif. *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vahapoğlu, Vahap. *Türk Milli Eğitim Sisteminde Meydana Gelen Değişikliklerin Hâfızlık Eğitimine Etkileri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yetimova, Pakize. *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hâfızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yıldız, Fikret. *Hâfızlık Eğitiminde Ergenlik Dönemine Bağlı Yaşanılan Problemler (Eskişehir İli Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yusufoğlu, Kevser. *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hâfızlık Projesinin Uygulanması ve Yönetimine Dair Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi - Marmara Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

- Zengin, Zeki Salih. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 1-24.
- Zimmer, Lela. "Qualitative Meta-Synthesis: A Question of Dialoguing with Nexts". *Journal Of Advanced Nursing* 53/3 (2006), 311-318. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.03721.x>